

Aurelija Klige

Birutės odisėjos orangutangų karalystėje

Aplankyti Kalimantano džiunglėse dirbančią žymiausią pasaulyje lietuvių kilmės mokslininkę Birutę Galdikaitę mintis kilo prieš daugelį metų. Lietuvą pasiekdavo tik mažytė dalis knygų, straipsnių ir filmų, kurie garsą apie gamtininkę skleidė per visą pasaulį. Surinkusi visą įmanomą literatūrą apie orangutangų tyrinėtoją ir 2000-aisiais metais užmezgusi su ja ryšį, tapau pirmąja lietuve, kuriai pavyko visapusiškai susipažinti su mokslininke, jos šeima, matyti ją įvairiose gyvenimiškose situacijose. Kanados Simono Frazerio universitete kartu su studentais klausiausi jos paskaitos, Jungtinių Amerikos Valstijų mieste Los Andžele susipažinau su Tarptautinio orangutangų fondo veikla, Havajuose mėginau suprasti naujausias Birutės idėjas, Indonezijos sostinėje Džakartoje lydėjau į susitikimus su ministerijų pareigūnais, Borneo džiunglėse kartu patyrėme ir gana įtampų akimirku.

Amerikoje jau gimnazijų moksleiviai gerai pažįsta Birutę – jos nuotraukos yra mokykliniuose vadovėliuose, mokiniams rodomi filmai apie mokslininkę ir jos globotinius orangutangus. Birutės nuotrauka puošia pernai išleisto enciklopedinio biografijų žinyno apie žymiausias pasaulio mokslininkes viršelį, ji nuolat minima tarp garsiausių Kanados mokslininkų.

1995 metais pasirodžiusi B. Galdikas autobiografinė knyga “Rojaus atspindžiai” netrukus buvo pakartotinai išleista Didžiojoje Britanijoje, Kanadoje, Honkonge, Australijoje, išversta į korėjiečių, prancūzų, vokiečių, olandų, švedų ir kitas kalbas. Ilgiausiai dirbo japonai – septynerius metus vertėjai ir biologijos specialistai vertė Birutės tekstą į japonų kalbą, kol šviesą galėjo išvysti du stori hieroglifais išmarginti tomai.

Knygos “Rojaus atspindžiai” pagrindu buvo pradėtas kurti meninis filmas – pastatytas malajų kaimelis, sukomplektuotas kūrybinis kolektyvas, rasti finansavimo šaltiniai, numatyta filmo platinimo sistema. Pagrindinę rolę sutiko atlikti Akademijos premijos laureatė aktorė Marisa Tomei. Likus dvidešimčiai minučių iki lėktuvo su aktoriais pakilimo ir skrydžio į filmavimo vietą, darbai buvo sustabdyti – įsisiautėję Indonezijos miškuose gaisrai neleido ne tik filmuoti, bet net kvėpuoti.

Netikėtai mirus didžiulį parengiamąjį darbą atlikusiam prodiuseriui, filmo kūrimas įstrigo. Bet žiniasklaida profesorės ramybėje nepalieka – keletą kartų per savaitę ją atakuoja laikraščiai, žurnalų, televizijos žurnalistai, ji laukiama viešnia televizijos laidose, auditorijose, privačiuose jos gerbėjų pobūviuose.

Amerikoje populiaru juosta su Birutės tyrimų stovykloje apsilankiusia Holovudo kino žvaigžde Julija Roberts, dokumentiniai filmai apie orangutangų tyrinėtoją nereti palydovinės televizijos gamtos programose.

“Legendinė moteris”, “orangutangų karalienė”, “miško žmonių globėja”..- tai toli gražu ne visi epitetai, kuriais tituluojama Birutė. Tik Lietuvoje, paminėjus Birutę Galdikaitę, dažniausiai išgirsti klausimą: “O kas ji tokia?” Net ir su didžiausių Lietuvos bibliotekų koridorių labirintais susipažinę skaitytojai kataloguose gali rasti vos keletą Birutės straipsnių ir publikacijų apie ją nuorodas. Nepasinaudojo proga plačiau supažindinti su Birute skaitytojus Lietuvos žurnalistai, kai ji pirmą kartą apsilankė tėvų žemėje 1998 metais. Tačiau tuomet kelionės išvakarėse “Lietuvos ryte” publikuotas straipsnis apie būsimą vizitą padėjo profesoriui patekti į Lietuvą.

Neturėdama laiko pasirūpinti reikiama dokumentais, ji surizikavo be Lietuvos vizos pasirodyti Vilniaus aerouoste. Iš pradžių pasienio pareigūnai net girdėti nieko nenorėjo – skriskit atgal, ir tiek. Nepadėjo nė aiškinimai, kad sekančiais dienai yra numatytas vizitas pas Lietuvos prezidentą.

Atsitiktinai Birutė išgirdo vieno pareigūno užuominą apie skaitytą laikraštįje informaciją, kuri suminkštino pasieniečių širdis. Tai atvėrė Birutei Galdikas vartus į jos tėvų gimtinę.

Lietuviškoji jaunystė

Visuose leidiniuose ir renginiuose Birutė Galdikas pristatoma kaip amerikietė, kanadietė, Indonezijos pilietė. Paprastai apie Lietuvą net neužsimenama. Tačiau savo dvasioje Birutė visuomet jautėsi lietuve. Tai liudija ir taškas ant paskutinės jos vardo raidės, kurio pasirašydama ji niekuomet neužmiršta uždėti.

Dar mokydamasi gimnazijoje, konkursinio rašinio temai Birutė pasirinko savo vardo kilmės istoriją. Pasakojimas apie kunigaikštę Birutę, jos meilę ir ištikimybę tuomet pelnė B. Galdikaitei premiją. Tik Birutės pavardė vakarietišku pavyzdžiu buvo nuo pat gimimo rašoma pagal tėvą – Galdikas.

Birutės tėvai – Utenos krašte gimusi Filomena Slapšytė ir mosėdiškis Antanas Galdikas – susitiko pokario audros blaškomų pabėgėlių stovykloje Vokietijoje. Aukšti, šviesiaplaukiai, mėgstantys muziką ir šokį jaunuoliai netrukus sukūrė šeimą ir persikėlė į Kanadą.

Aštuntą dešimtį įpusėjęsios Filomenos Galdikienės gyvybingumas ir meniška natūra išduoda, kokioje pakylėtoje ir fantazijos sparnų supamoje aplinkoje augo Birutė. Mamos paskatinta, ji nuo mažens mokėsi baletu, skambinti pianinu, griežti smuiku. Mamos pasakojimai apie kažkur toli už jūrų vandenynų likusią pasakiškai gražią šalį, medžių apsuptą sodybą, upes ir ežerus kurstė vaizduotę, skraidino į tolimes šalį. Toje aplinkoje Birutė tiesiog negalėjo būti eiline mergaitė, nerūpestingai su draugėmis leidžiančia dienas. Nuo pat mažens ji susikaupusi sekė paukščio skrydį, vabalėlio ropojimą, klausėsi medžių lapų šlamėjimo. Visada rimta, susikaupusi, ji domėjosi istorija, gamta, mokslu.

Rimtai kibti į mokslus vertė ir nelengva vaikystė. Tėvas dirbo aukso, urano kasyklose, išmėgino dažytojo amatą ir prekybininko dalią. Galdikų šeimai su keturiais vaikais teko kraustytis iš vienos vietos į kitą, šalti, kęsti nepriteklus. Mama Filomena plėšėsi tarp daugiavaikės šeimos rūpesčių ir naktinio darbo ligoninėje. Keičiantis miestams, keitėsi Birutės mokyklos, klasės ir draugai, reikėjo prisitaikyti prie naujų reikalavimų ir sąlygų. Vos spėdavo susipažinti, susidraugauti, kai tekdavo viską palikti. Tik mokslo ir žinių troškimas buvo pastovus ir begalinis. Būdama gabi ir darbšti, Birutė peršoko kelias klases ir anksti baigė mokyklą.

Šeimai persikėlus į Kaliforniją, Birutė įstojo į universitetą studijuoti psichologijos, zoologijos, archeologijos ir antropologijos. Tarp jos dėstytojų buvo ir žymioji lietuvi mokslininkė Marija Gimbutienė. Universitetą Birutė baigė su pagyrimu 1966 metais, būdama labai jauna – vos dvidešimties metų.

Trys Luiso Lykio moterys

Profesorė Birutė mėgsta sakyti, kad jei anot Reigano žmonos, pastarosios gyvenimas prasidėjo, kai ji sutiko Reiganą, tai jos pačios naujo gyvenimo pradžia susijusi su atvykimu į Los Andželą. Čia ji sutiko žmogų, kuris nulėmė jos gyvenimo kelią. Tai žymus paleontologas daktaras Louis Leakey, subrandinęs idėją apie ilgamečius pastovius žmogbeždžionių tyrinėjimus. Jis buvo įsitikinęs, kad niekas kruopščiau ir nuoširdžiau negali įsigilinti į gyvūnų pasaulį, kaip jautri ir įžvalgi moteris.

Pirmoji jo atrasta ir į Afriką tyrinėti žmogbeždžionių išsiūsta anglė Jane Goodall šiuo metu yra viena žymiausių pasaulio mokslininkų, savo ilgamečio darbo ir išleistų knygų dėka

atskleidusi daug šimpanzių gyvenimo paslapčių. Savo kolegės garbei Birutė ir savo dukrą pavadino Jane.

Antroji – Diana Fossey – pasirinko gorilas. Prieš keletą metų pasaulį sukrėtė žinia apie jos mirtį Afrikos džiunglėse – kovodama už gorilų išlikimą, ji pati žuvo nuo sužvėrėjusio brakonieriaus rankos. D. Fossey knygos “Gorilos migloje” pagrindu sukurtas filmas populiarus pasaulyje ir šiandien.

Birutė buvo trečioji daktaro Leakey pasiuntinė. Ne iš karto jis patikėjo Birutės pasiryžimu skirti gyvenimą artimiausiems žmogaus giminaičiams – orangutangams. Birutė vis ėjo, įrodinėjo, prašė. Lyg pasakoje apie nesunešiojamas kurpaites profesorius pateikdavo vis naujų išmėginimų ir testų.

Kartą jis paprašė išžiūrėti į juodas ir raudonas kortas ir, jas apvertęs, liepė atskirti pagal spalvas. Birutė iškart pastebėjo, kad vienos spalvos kortos buvo truputį įlenktos. B. Leakey liko patenkintas studentės išvalgumu, tačiau sekančio susitikimo metu vėl užgriuvo gąsdinimų ir bauginimų srautu; džiunglėse nėra jokių civilizuoto pasaulio patogumų, jokių ligoninių. Kas atsitiks, jei ji gaus apendicito priepuolį?

- Aš jį dabar išsipjausiu,- nesutriko Birutė. – Jeigu norite, išsipjausiu ir tonziles iš gerklės..

Profesorius Leakey atlyžo ir nebereikalavo operuotis – tai buvęs tik eilinis patikrinimas.

Birutės svajonių įgyvendinimo terminas artėjo. Reikėjo rasti pinigų, pasiruošti darbui.

1971 metų rugsėjį su kuprinėmis ant pečių Birutė ir jos vyras kanadietis Rod Brindamour išsiruošė į tolimą ir nežinomą Borneo salą, kuri garsėjo džiunglių gilumoje tykančiais galvų medžiotojais, beribiais miškais, klampiomis pelkėmis.

Tai, kas vyko pirmaisiais metais, niekas negalėtų geriau papasakoti, kaip tai padarė pati Birutė savo knygoje “Rojaus atspindžiai”. Net visko matę ir patyrę vyrai prisipažino, kad šurpo, skaitydami pasakojimą apie jaunos gražios moters pasiaukojimą, kančias ir dvasios stiprybę.

Iš pradžių buvo orangutangų stebėjimas, jų įpročių, gyvenimo būdo ir elgsenos tyrinėjimas. Atsiskleidė šurpi tikrovė – orangutangai baigia išnykti, nes juos be gailės žudo žmonės. Buvo madinga laikyti namuose mažą beždžioniuką, lyg mūsųose šunytį. Kadangi orangutangų patelės savo mažylių nepaleidžia mažiausiai ketverius metus, jos buvo sadistiškai žudomos, o jaunikliai atplėšiami ir pardavinėjami.

Žūt būt reikėjo sustabdyti prekybą orangutangais. Taip Birutės ir Rodo įkurtame rehabilitacijos centre atsirado pirmieji iš gyventojų konfiskuoti nelegaliai laikyti gyvūnai. Jų kasmet buvo vis daugiau. Vėl pripratinti prie miško, jie būdavo paleidžiami į laisvę.

Bintis, Frederikas, Janytė...

Gyvenant tarp orangutangų, gimė sūnus Bintis, pavadintas jauną šeimą sunkiu laiku parėmusio vietinio gyventojų vardu.

Legendinis profesorius B. Leakey buvo teisus – tik moterys gali ištvirti ir prisitaikyti gyventi laukinėmis džiunglių sąlygomis tarp gyvūnų. Rodas Brindamouras neišlaikė – pabėgo su savo sūnaus aukle indoneziete į patogų ir ramų amerikietišką būstą. Tik Birutė žino, kaip skaudu ir sunku buvo skirtis su trimečiu sūnumi. Bet aplink save matydamas vien orangutangus, berniukas vis labiau ėmė mėgdžioti jų elgseną, veido mimiką, pamėgo laipti į medžius. Apsilankęs psichologas patarė Binti išvežti.

Dabar, žiūrėdamas į ramų, santūrų 23 metų vaiką, net neįtartum, kad jis kažkada elgėsi kaip beždžioniukas. Tik meilė orangutangams išliko – jis švelniai ir rūpestingai juos prižiūri, kasmet atvažiuodamas patalkininkauti į išsiplėtusį ir išaugusį rehabilitacijos centrą.

Jaunystėje Birutė buvo įsitikinusi, kad Žemėje žmonių ir taip yra per daug, todėl ji su Rodu planavo vaikų visai neturėti. Likimo ironija – po skyrybų ir pakartotinių vedybų Rodas

turi dar tris vaikus, o Birutė du – Frederiką ir Džeinę, močiutės Filomenos švelniai vadinamą Janyte.

Ne tik žmonės gali išmokyti gyvūnus kai kurių veiksmų. Nežinia, kiek Birutei turėjo įtakos pasišventusių savo jaunikiams orangutangų patelių gyvenimas, bet Birutė savo vaikus myli ta tikrąja besąlygine motinos meile, kuri nyksta, plintant moterų emancipacijai. Motinai jie – patys geriausi vaikai, kuriems ji stengiasi skirti kuo daugiau laiko ir šilumos.

Pirmoje vietoje – orangutangai

Greta profesorės studentų Simono Frazerio universitete Kanadoje, greta trijų jos vaikų ir dajakų kilmės vyro Pak Bohapo, kurį su Lietuva sieja tarpusavio meilė ir pagarba, pagrindinę vietą Birutės gyvenime visgi užima orangutangai.

- Jei man reikės rinktis tarp draugų ir orangutangų – pirmoje vietoje bus orangutangai. Jei reikės rinktis tarp orangutangų ir manęs – vėlgi pirmenybė teks orangutangams, - karštos diskusijos metu Tarptautiniame orangutangų fonde tvirtino Birutė. Ji – šio fondo įkūrėja, siela ir vadovė. Jai daug padeda mama Filomena Galdikienė. Būtent Birutės tėvų Galdikų name mažame siuvimui skirtame kambarėlyje 1986 metais darbą pradėjo fondas, kurį Birutės Galdikas pastangų dėka įsteigė žinomų Los Andželo, San Francisko, Floridos mokslininkų, teisininkų ir verslininkų grupė, susirūpinusi Pietryčių Azijos raudonųjų beždžionių likimu. Po truputį fondas įsigijo ryšio priemones, pirmąjį kompiuterį, pradėjo dirbti pirmieji talkininkai. Ant valgomojo kambario stalo buvęs profesorės studentas, dabar profesorius Garis Shapiro mokė Birutę makintosho paslapčių.

Po trijų metų, išsiplėtus darbų apimčiai, fondas persikėlė į erdvesnes patalpas gretimame name. Dabar kontora užima visą pirmą namo aukštą – tris kambarius, virtuvėlę, pagalbines patalpas. Kambarių sienos nukabintos žurnalų viršeliais su Birutės atvaizdais, nuotraukomis, menančiomis ilgametę Birutės ir jos fondo veiklą. Čia Birutė stovi greta prezidento Suharto 1991 metų Didžiųjų beždžionių tarptautinėje konferencijoje Jakartoje, Birutė – su žymiausiais pasaulio primatologais ir kolegomis, dešimtys jos pagalbininkų ir bendražygių nuotraukų. Palubėje išrikiuoti vaikų piešiniai, vaizduojantys orangutangus.

Gyvenimas Tarptautiniame orangutangų fonde verda ir dieną ir naktį. Atkeliauja faksai, elektroninio pašto žinutės iš daugelio pasaulio šalių: JAV, Anglijos, Liuksemburgo, Kanados, Australijos, Danijos, Švedijos, Olandijos, Vokietijos, Kinijos... Tik iš Lietuvos dar nepasitaikė. Tarp šių sienų organizuojama pagalba ant išnykimo ribos atsidūrusiems orangutangams – finansuojamos didžiųjų beždžionių tyrimo bei reabilitavimo programos, tropinio miško atsodinimas, steigiami ir išlaikomi orangutangų priežiūros centrai, organizuojamas visuomenės švietimas bei auklėjimas gamtosaugine dvasia, planuojamos konferencijos bei mokomosios ekskursijos. Tam reikia labai daug pinigų. Profesorės Birutės Galdikas autoritetas ir jos pasišventusių draugų pagalba padeda pritraukti lėšas. Kasdien atkeliauja čekiai, kuriuose aukojamos sumos svyruoja nuo kuklių skaičių iki dešimčių tūkstančių dolerių.

Norint padėti bejėgiam žmonių nuskriaustam pasišiaušusiam raudonplaukiui padarėliui nebūtina būti turtuoliu. Šeimos, organizacijos, mokyklos ar moksleivių grupės laisvalaikiu uždirba pinigų ir, atsiuntę 50 dolerių, “įvaikina” orangutangiuoką. Įtėviams išsiunčiamas padėkos raštas ir “įvaikio” nuotrauka. Fondo nariai aukoja, kiek kas gali – bet kokia parama priimama su dėkingumu.

Iš daugelio šalių atkeliauja prašymai leisti padirbėti savanoriu orangutangų reabilitacijos centre. Norinčių tiek daug, kad pirmenybė teikiama kvalifikuotiems specialistams. Fonde atsiranda darbo ir kitiems. Aš irgi pasišaučiu pasavanoriauti. Kartu su Filomena tvarkome korespondenciją, fondo nariams ir rėmėjams rengiame išsiųsti naują Birutės Galdikas

knygą “Orangutangų odiseja”, pakuojame fondo leidžiamo biuletenio “Pongo quest” siuntas, puošnius spalvingus kalendorius su orangutangų atvaizdais.

Internetu atkeliauja ilgas dviejų žemės ūkio koledžo studentų laiškas olandų kalba. Laimei, olandiškai dar šiek tiek suprantu, todėl galiu laišką išversti į anglų kalbą. Studentai rašo, kad, perskaitę straipsnį moksliniame žurnale apie reabilitacijos centrą Borneo saloje, nusprendė jame atlikti mokomąją praktiką. Pasiūlome jiems susisiekti su fondo filialu Anglijoje. Tik kaip jie Indonezijoje susišnekės olandiškai?

Tarptautinis orangutangų fondas turi padalinius Australijoje, Kanadoje, Indonezijoje, Didžiojoje Britanijoje. Vedančioji pasaulio orangutangų ekspertė Birutė Galdikas yra visų jų garbės pirmininkė ir mokslinė direktorė. Neprašomi ir neraginami filialai surenka vertingas vaistų, medicinos įrangos, higienos priemonių siuntas. Suaukotas turtas keliauja į Borneo salos Indonezijai priklausančią pietinę dalį, vadinamą Kalimantanu. Ten reguliariai vyksta ir pati Birutė – trys valandos skrydžio iš Kanados į Los Andželą, 25 valandos ore iš Los Andželo į Džakartą su persėdimais Taivanyje ir Malaizijoje, po to dviejų valandų skrydis į Centrinio Kalimantano provincijos sostinę Palangkarają, iš kurios – 12 valandų bildėjimo džipu duobėtais ir išmaltais keliais iki Pangkalanbuno miestelio, netoli kurio įsikūręs orangutangų reabilitavimo centras ir klinika.

Miškų siaubimas – lyg išsiveržęs pasakų džinas

Šį kartą į Indoneziją keliaujame kartu. Nutraukusi paskaitų ciklą Vankuverio Simono Frazerio universitete Kanadoje ir keletui savaičių palikusi savo studentus, profesorė skuba ten, kur ji šiuo metu labiausiai reikalinga. Iš Indonezijos ateina nerimą keliančios žinios, kad iškilo mirtinas pavojus orangutangams – intensyviai kertama pagrindinė raudonųjų “miško žmonių” buveinė – Tanjung Putting nacionalinis parkas. Nebeliks natūralios gamtinės aplinkos – nebeliks orangutangų, kurių tyrimui ir globai Birutė Galdikas paskyrė visą savo gyvenimą.

Padėtis grėsmingai blogėja. Per paskutiniuosius du metus neramumai nuolat krečia ketvirtą pagal gyventojų skaičių pasaulio šalį. Indonezija daugiausiai nukentėjo nuo neseniai Aziją peršlavusios ekonominės krizės. Jos poveikį dar labiau pagilino politiniai sąmyšiai. Ekonominė ir politinė krizei susilpninus šalies vadovybę, atsirado valdžios vakuumas. Tapo sunkiau taikyti įsakymų bei įstatymų galią. Tai vienoje, tai kitoje vietoje išsiliepsnoja karai, tūkstančiai žmonių žūva masinėse pjautynėse. Po to, kai užaujanti studentų minia privertė pasitraukti prezidentą Suhartą, milžiniška, daugiau kaip septyniolikoje tūkstančių salų pažirusi šalis pasimetė. Nors Suhartas dabar vertinamas kaip diktatorius, gniaužęs laisvą šalies gyventojų valią, tačiau dabar be stiprios valdančios rankos ilgai tramdyti indoneziečių norai, jausmai ir veiksmai lyg pasakų džinas išsiveržė iš butelio. Ilgą laiką besąlygiškai klausė centrinės valdžios, privengę vieni kitų dėl visuotinai jaučiamos baimės, gyventojai pasijuto nebaudžiami ir nevaržomi. Tai paaštrino veržimąsi į saugotas teritorijas ir išvystė nelegalaus miško kirtimo protrūkį.

Beatodairiškas gamtos niokojimas ir anksčiau saugotų miškingų plotų kirtimas – tik viena šios anarchijos atšakų. Miškų kirtimo bumai nėra naujas fenomenas šalies istorijoje, kurioje buvo ir suaktyvėjimo, ir nuoslūgių. Tačiau tokio aktyvaus miško siaubimo dar nebūta niekada. Tai labai paskatino 1997-98 metų sausra ir niokojantys gaisrai, dėl kurių sumažėję derliai vertė gyventojus ieškoti kito pragyvenimo šaltinio. Jie pasuko į miškus ir lentpjūves.

Tropinio miško naikinimas jau parodė savo pragaištingą galią. Gamtininkų manymu, tai yra pagrindinė vis dažniau šalį kankinančių sausrų bei gaisrų priežastis. Šių metų sausio mėnesį vakarinėje salos dalyje pasėlių derlių sunaikinę ir daugelį ūkininkų sužlugdę vabzdžių kenkėjų būriai irgi yra miškų iškirtimo pasekmė – miškai buvo daugelio paukščių, natūralių vabzdžių priešų, buveinė.

Naujausi Miškų departamento žemėlapiai atskleidė, kad Indonezija kasmet praranda apie pusantro milijono hektarų miško. Tai žymiai daugiau, negu buvo manyta anksčiau. Vis didėja nelegalaus kirtimo mastai. Akivaizdu, kad jei nelegalus kirtimas nebus sustabdytas, po keleto metų nebeturės ką veikti ir legaliai veikianti miško pramonė. Kartu iškilo reali grėsmė daugeliui nykstančių augalų bei gyvūnijų rūšių, tame tarpe ir orangutangams.

Likti gyvai ir nesuluošintai

Miško ir jo gyventojų išnaikinimo pavojų skaudžiai suvokia profesorė Birutė Galdikas. Jos rūpesčiu išsamius nelegalaus miško kirtimo tyrimus atliko Didžiojoje Britanijoje įsikūrusi Aplinkos tyrimo agentūra, turinti ilgametę darbo patirtį daugelyje karščiausių planetos taškų.

Jakartoje aplankome “Marco Polo” viešbutyje apsistojusį agentūros direktorių Dave Currey. Septyniolika metų dirbęs daugelyje Pietų Amerikos, Afrikos, Azijos šalių, pastaruosius ketverius metus jis skyrė Indonezijai. Aplinkos tyrimo agentūros darbuotojai surinko ir apibendrino duomenis apie nelegalaus kirtimo mastus Indonezijos nacionaliniuose parkuose. Atliktas darbas pasirodė ne tik įdomus ir naudingas, bet ir pavojingas gyvybei.

Vertinga kietmedžio mediena – milžiniškas pajamų šaltinis, kurio nelegalūs kirtėjai nežada atsisakyti. Jie pasiryžę nušluoti visus, stojusius jiems skersai kelio. Kad tai nėra vien tušti žodžiai, įrodo tai vienur, tai kitur išsižiebiantys konfliktai.

Dave Currey pasidalija paskutinėmis naujienomis – stipriai sužalota jo kolegė Faith Doherty jau antra savaitė guli ligoninėje. Agentūros parengta ataskaita apie nelegalų nacionalinių parkų kirtimą suerzino medienos pramonės bosus. Kai Faith su indoneziečiu kolega apsilankė lentpjūvėje, kuri, jų žiniomis, užsiiminėjo ir nelegalia veikla, tik anglės beatodairiško pasiukojimo dėka jos bendradarbis nebuvo nužudytas. Nedaug trūko, kad būtų žuvę abu, bet išgelbėjo indoneziečių vengimas žudyti moteris. Gindama kolegą, Faith prarado vieną rankos pirštą, dar neaišku, ar valdys kitus – taip stipriai buvo išnarinti sąnariai. Dėl šio konflikto Didžiosios Britanijos ambasadorius apsilankė pas Indonezijos prezidentą, bet viskas tuo ir baigėsi. Prieš atvykdamą dirbti į Indoneziją, Faith Doherty septynerius metus išdirbo Birmoje, kurioje padėtis buvo tokia įtempta ir pavojinga, kad mergina pasirinko ramesnę vietą – Kalimantaną...

Birutė jau buvo girdėjusi apie ankstesnį susidorojimą su orangutangų tyrinėtojais kaimyninėje Sumatros saloje. Buvo nužudyti keturi gamtininkai. Pavyko pabėgti tik vairuotojui, kuris vėliau pasakojo girdėjęs pjaunamų gerklių garsus.

Tai, kad padėtis Indonezijoje įtempta ir pavojus iškilęs visiems, trukdantiems niokoti gamtą, Birutė Galdikas žinojo dar prieš kelionę, bet tai jos nesustabdė. Ir dabar ji ramiai išklauso Davio Currey išpėjimus ir prašymus būti kiek galima atsargesnei. Birutė gerai žino, ką reiškia pabuvoti nusikaltėlių rankose – tai patyrė jau prieš dešimtį metų. Po siaubo nakties ne viena jos pagalbininkė neatlaikė grasinimų ir teroro, palūžo, išsižadėjo studijų ir darbo džiunglėse. Tik Birutė liko ištikima savo pašaukimui – ji stengiasi išlikti rami ir pasitikėti likimu. “Kai patenki į banditų rankas, reikia sukaupti visą savo valią, visas jėgas ir melstis, kad išliktum gyva ir nesuluošinta. Gyva ir nesuluošinta... Visa kita pasimirš,”- ne pirmą kartą sako ji savo tyliu ramiu balsu.

Centrinio Kalimantano sostinėje

Iš Jakartos skrendame į Centrinio Kalimantano provincijos sostinę Palangkarają. Čia netrukus keisis provincijos valdžia – jau paskirti naujas gubernatorius, vicegubernatorius, tarnybinėse kėdėse įsitaisys nauji tarnautojai.

Aplankome erdvioje rezidencijoje įsikūrusį sostinės merą, kuris netrukus užims vicegubernatoriaus postą. Birutei labai svarbi vietinės valdžios moralinė parama. Kad galėtų

netrukdomai dirbti savo darbą orangutangų tyrimo ir reabilitacijos centre, pagal vietines tradicijas už būsimą paramą ji iš anksto atsilygina tuo pačiu.

Meras pasiūlo apsilankyti jo žmonos dizainerės kūrybinių ir dajakiškų suvenyrų parduotuvėlėje. Čia Birutė nuperka šūsnis audinių, muzikos instrumentų, vestuvinių papuošalų. Jai jų nereikia – gal kam nors padovanos ar išdalins. Viskas daroma būsimo bendradarbiavimo vardan.

Jau prieš keletą mėnesių B. Galdikas įteikė gubernatūrai prašymą leisti organizuoti patruliuojamą nacionaliniame parke ir pamėginti sustabdyti nelegalius kirtėjus. Tarptautinis orangutangų fondas pasiryžęs finansuoti ir įdarbinti šimtą vietinių gyventojų, kurie kartu su oficialiais parko prižiūrėtojais rengtų reidus į parko teritoriją.

Važiuojame į provincijos gubernatūrą. Pirmos naujienos nieko gero nežada – raštas kažkur dingęs, niekas nieko apie jį nežino. Pagaliau sulaukiame vicegubernatoriaus, susirenka jo išskiesti atsakingi darbuotojai. Visi pareigūnai uniformuoti – skiriasi tik aprangos atspalvis. Paskelbiama dingusio rašto paieška. Netikėtai jis atsiranda ant ką tik viską neigusios tarnautojos stalo – atseit, raštą kažkas tik dabar jai atnešęs ir padėjęs. Birutė jau buvo girdėjusi, kad tarnautoja yra “brangi moteris” netgi vertinant korumpuotos Indonezijos masteliais ir ne kiekvienas per jos rankas einantis raštas pasiekia gubernatorių.

Netrukus įvykiai pasisuka neįprastu Indonezijai tempu – jau sekančią dieną gubernatorių prašymą pasirašo. Delsti nebegalima – dviem džipais su Birutės asistentų palyda pajudame į virš dešimties valandų kelionę Pangkalanbuno link. Kelyje sutinkame vien motociklus, džipus ir nedidelius siaurus sunkvežimius. Platesni ir galingesni automobiliai siaurame vingiuotame keliuke net neprasilenktų. Bet kelias ties sostine dar šviežiai asfaltuotas, ir mes gana sparčiai judame pirmyn.

Vietoj tropinio miško – dykynės

“Tropiniai miškai niekada netaps didelio masto kirtimo centrais,”- vos prieš 30 metų rašė optimistai, įrodinėdami, jog pati gamta sugebės pasipriešinti žmonių invazijai. Galiūnai medžiai lyg milžiniškų katedrų kolonomis ir piliastrais rėmėsi į žemę palei pagrindą išplatėdami tiek, kad juos kirsti reiktų ne mažesniame kaip 3-6 metrų aukštyje. Be to, medžių viršūnės buvo taip glaudžiai susipynę šakomis, kad net nupjauti negalėdavo nuvirsti, o jei ir virsdavo, tai kartu nugriaudavo daugybę aplinkinių medžių. Drėgno tropinio miško tamsus ir tankus pasaulis ilgai sugebėjo apsiginti nuo miškakirčio rankos.

Dabar tai skamba lyg sena graži pasaka. Ten, kur anksčiau buvo neižengiamas miškas, abipus kelio plyti šiurkščia žole ir krūmokšniais apaugusios plynės, virš kurių kyšo aukšti išdžiūvę buvusių medžių pavieniai stagarai. Birutė dar atsimena čia buvusį vešlų mišką. Iškirsti plotai ilgalaikėi žemdirbystei netinka – skurdi smėlinga dirva gali duoti derlių ne daugiau kaip vienerius – dvejus metus.

Vietiniai gyventojai nuo seno atkovodavo iš džiunglių nedidelius plotelius, kuriuose iškirsdavo krūmus ir žemesnius medžius, o didesniems medžiams apipjaudavo kamiene žiedą ir leisdavo patiems nudžiūti. Vėliau sudegintų medžių ir krūmų pelenai patręsdavo žemę, į kurią su nusmailintu sodinimo pagaliuku žemdirbys įsprausdavo sėklas. Šiltas oras ir drėgmė darbą užbaigdavo. Pirmaisiais metais pasisekdavo gauti neblogą derlių, leidusį pakenčiamai išlaikyti šeimas. Ilgainiui lietus išplaudavo pelenuose buvusias maisto medžiagas, suplakdavo žemės paviršių. Savo žalingą darbą padarydavo ir saulė. Netrukus sklypo derlingos jėgos išsekdavo ir kaimietis, jį apleidęs, eidavo į džiungles ieškoti kito plotelio. Apleisti ploteliai atsigaudavo ir per 10-15 metų užaugindavo naujų želdinių tiek, kad būdavo galima iš naujo kirsti, deginti ir vėl panaudoti žemdirbystei.

Vietiniams gyventojams deginant miško plotelius, ugnis retai persimesdavo į gretimą mišką, nes jis buvo šlapias ir sunkiai įsiliepsnodavo. Nors tą patį plotelį kaimietis galėdavo

naudoti tik kas 10-15 metų, ši ūkininkavimo rūšis leisdavo kaimeliams ištisus šimtmečius gyvuoti vienoje vietoje.

Tokia agrokultūra negalėjo padėti išgyventi vis didėjančioms žmonių masėms. Indonezijos valstybės pagrindinis principas, kad šalis turi būti vieninga ir vienodai tarnauti visiems žmonėms, pateisino ir pagrindė transmigrantų judėjimą. Iš šimtamilijoninės Javos salos į Kalimantaną buvo perkelta tūkstančiai šeimų. Tokio antplūdžio skurdi salos žemė ir senomis tradicijomis paremta ūkininkavimo sistema išmaitinti negalėjo. Nuo gyvenimo pokyčių pirmiausia nukentėjo milijonus metų išgyvenęs galiūnas – tylus, drėgnas, tamsiai žalias tropinis miškas.

Nužudyto miško keliai

Pakeliui tiltais kertame keletą vandeningų upių. Jų vagomis lyg plačiomis džiunglių autostradomis nepaliaujamu srautu plaukia sieliai. Upių pakrantėse nenutrūkstama grandine išsirikiavę lentpjūvės. Atrodo, kad žemė kraujuoja – raudono kietmedžio rąstai, lentos, pjuvenos dengia visą žemės paviršių. Jei jau nebeliko ką kirsti čia pat – rąstus tiekia salos giluma.

Nėra nė vieno džiunglių vandens kelio ar takelio, kuriuo neplauktų rąstai. Jei upė platesnė – jos pakrantės kaimeliuose lūšnelės erdvesnės, nes gyventojų uždardis iš rąstų didesnis. Stebina Indonezijos paradoksai – žiūrėk, stovi ant medinių stulpų iškelta už vištidę nedidesnė trobelė, o šalia jos stovi dvimetrinio skersmens palydovinė televizijos antena. Arba greta belangės virš vandens iškeltos lūšnelės riogso didžiulis sąvartynas su spiečiais dūžgiančių vabzdžių, o šalia šiukšlių maudosi sveikata trykštantis dešimtmetis berniūkštis, žybsėdamas akinančiai baltų dantų šypsena tamsiame dajakiškame veide.

Sustojame prie rąstus į sunkvežimį kraunančių nedidukų, bet tvirtų dajakų. Greta kelio, paslėptas džiunglių žalumos, iš po palinkusių šakų išvingiuoja nedidelis upeliukas. Tai juo iš miško gilumos vyrai atplukdė rąstus. Jie papasakoja, kad periodiškai vyksta į miško gilumą, pjauna medžius, juos atplukdo ir sunkvežimiu nugabena į lentpjūvę. Už savaitės darbą gauna maždaug po 20 dolerių atitinkančią rupijų sumą. Tuomet pailsi, išleidžia pinigus ir vėl grįžta į mišką. Toks nuo seno dajakų gyvenimo būdas – būriais eiti į mišką, ruošti miško gėrybes, kartu dirbti ir linksintis.

Smulkūs miško paruošėjai ypatingai didelės žalos miškui nepadarydavo. Dabar miškus plynai kerta šimtai stambių miško paruošų bendrovių, kurių daugelis priklauso ne šios salos gyventojams, bet tolimesnių Indonezijos salų ir netgi užsienio piliečiams.

B. Galdikaitės nuomone, nereiktų leisti kirsti miško nevietiniams gyventojams. Čia gimę ir užaugę žmonės sugebėtų naudoti mišką taip, kad jo liktų ir ateinančioms kartoms. Vyriausybės politika kita – Indonezija yra vientisa šalis, kurios visi piliečiai turi vienodas teises. Ypač baiminamasi separatizmo, nes tai viename, tai kitame šalies pakraštyje pasigirsta atsiskyrimo idėjos, liejasi kraujas. Valdžia stengiasi gyventojus permaišyti, išsklaidyti vienalytes tautines gruputes. Nuo Birutės atvykimo į salą Kalimantaną labai pakeitė savo veidą: anksčiau nebuvo matyti tiek daug musulmoniškais tradiciniais drabužiais apsirengusių žmonių. Naujai atkelti gyventojai, neradę tokių derlingų žemių kaip gimtojoje Javos saloje, įsidarbina miško apdirbimo įmonėse, kurias maitina medienos injekcijos iš anksčiau saugotų nacionalinių ir regioninių parkų teritorijų.

Valdžia pasišauna gelbėti mišką

Pangkalanbuno mieste pasitarti dėl miško ateities susirinko visa vietinė valdžia. Į pasitarimą malūnsparniu atskrido netgi vienas aukščiausių Miško departamento pareigūnų iš Džakartos.

Pasitikę garbingą svečią, iš aerouosto į pasitarimo vietą vykstame miestelio gatvėmis nutįsusi keleto legvųjų automobilių ir penkiolikos džipų eskortu.

Vėl dešimtys uniformuotų pareigūnų, ilgos kalbos, planai ir pažadai. Pagrindinė tema – kaip sustabdyti nelegalią miško pramonę nacionaliniame parke.

Šiandien parodytas aukščiausios valdžios dėmesys miškui nestebina – neseniai pasaulio bankas perspėjo Indonezijos vyriausybę, kad jei nebus skubiai imtasi priemonių sustabdyti nelegalų miško kirtimą, gali būti atšaukta finansinė parama miškų apsaugos projektams.

Pasaulio bankas laukia tvirtų pažadų. Pinigų Indonezijos vyriausybė nori. Nežinia, kuri jų dalis padės šalies miškams, o kuri nusės biurokratų kišenėse. Jie bevelėtų užtušuoti visas bėdas, bent jau dėl akių patenkinti Pasaulio banko ir kitų tarptautinių organizacijų reikalavimus. Todėl atvirai kelianti skaudžias problemas B. Galdikas šalies vadovams nėra paranki. Matau, kaip Birutės pasisakymo metu niaukiasi atvykusio valdžios atstovo veidas, kaip vengia jis jos vėliau ir stengiasi nesuteikti galimybės pasisakyti.

- Negi iš tiesų pavyks sustabdyti parko siaubimą?- klausiu šalia sėdinčio vieno iš Tanjung Putting parko vadovų.

- Jeigu bus politinė valia – pavyks, - ne visai tvirtu balsu sako jis. – Dabar visi šneka gražiai, bet ką jie iš tiesų galvoja, nežinia.

Aukštasis sostinės pareigūnas duoda aiškų ir konkretų nurodymą – pašalinti iš parko nelegalius kirtėjus.

Jau sekančią dieną išgirstame apie planuojamą didelę policijos operaciją. Apie ją, be abejo, išgirsta ir kirtėjai. Šeimos didelės, giminystės ryšiai platūs. Nesitiki, kad policija ką nors ras. Šiek tiek vilčių yra, nes ką tik paskirtas policijos vadas per pirmąją savo darbo savaitę konfiskavo virš aštuonių tūkstančių nelegaliai nukirstų rąstų.

Ibu Birutės džiunglėse tyko priešų spąstai

Birutei rūpi, kaip sekasi Tanjung Putting nacionaliniame parke beveik prieš trisdešimtį metų jos įkurtos orangutangų tyrimų stoties darbuotojams. Nors pačią greičiausią ir galingiausią Kumai miestelio valtį Birutė užsakė dar iš vakaro, tačiau anksti išplaukti nepavyko. Pagal Indonezijos tradicijas, bendravimas su žmogumi yra aukščiau visų reikalų, ir tam laikas neribojamas.

Pas Ibu Birutę eina ir eina interesantai: su visais reikia pakalbėti, aptarti rūpesčius. Ibu indoneziečių kalboje reiškia ir motiną, ir pagarbų kreipinį į vyresnio amžiaus moterį. Ibu Birutė daugumai Pasir Panjango kaimo žmonių suteikia darbo, duonos, patarimų, atitraukia nuo miško kirtimo. Problemų kaimiečiams netrūksta, todėl išplaukiame tik saulei pasukus vakarop.

Nuo Kumajaus miestelio iki Camp Leakey stovyklos, pavadintos žymiojo antropologo, vadovavusio ir globojusio Birutę jos darbo pradžioje vardu, yra apie 50 kilometrų kelio džiunglių upėmis. Valtininkas žada mus nuskraidinti per valandą ir penkiolika minučių. Turėtume suspėti iki saulėlydžio pavaišinti ir orangutangus, ir stovykloje dirbančius asistentus. Kaip įprasta, valtyje jau pūpsio maišai vaisių gyvūnams, lauktuvės stovykloje dirbantiems dajakams.

Rėždami vandenyje gilią vagą, iš pradžių lekiamo plačia ir vandeninga Kumai upe, vėliau pasukame į nupos palmėmis pasidabinusią Sekoniją. Pakrantės tokios išpūdingos, kad lyg Disneylando džiunglių karalystėje lauki iššokančių aborigenų ar garsiųjų Borneo galvų medžiotojų. Upė krantų lyg ir neturi – medžiai ir dygliuoti krūmai kyka tiesiog iš vandens, kuris plyti į šonus dešimtis kilometrų. Jeigu valtis apvirstų, nuo krokodilų pabėgti nepavyktų, nes jie tarp gimtųjų brūzgynų išlaviruotų vikriau.

Vanduo upėje drumzlinai rudas – srovė neša iš parko gilumos aukso kasėjų išraustą dumblą, gyvsidabriu užterštus vandens srautus. Dabar šiose vietose aukso karštligė, kurią

praeitais šimtmečiais jau pergyveno Amerika. Aukso ieškotojai plūsta iš tolimesnių salų, niokodami parką ne mažiau, negu nelegalūs miškakirčiai.

Vėl sukame į šoną. Plaukiame dar siauresne upe stovyklos link. Aukšto medžio viršūnėje pamatome pirmąjį laukinį orangutangą, klojantį kasdieninį nakvynės lizdą. Rudo vandens srautai baigiasi. Slystame lygiu veidrodiniu juodo vandens paviršiumi, kuriame ryškiai atsispindi pakrantės medžiai, vakarėjantis dangus. Nors šiandien nelijo, nuo medžių tyška dideli vandens lašai, suvirpindami upės vandenį, kuris toks keistai juodas, kad net norisi pačiupinėti, ar tikras. Iš abiejų pusių upės vagą riboja vešlūs dygliuotų krūmų sąvašynai, kurie salelėmis įsirežia į upės vidurį, priversdami valtį riesti lankus krūmų labirinte.

Šalia upės pamatome ant aukštų stulpelių virš vandens iškeltą brakonierių lūšnelę. Birutė nustebusi – paprastai nelegalai pasirinkdavo atokesnes vietas. Tolumoje pamatome dar vieną lūšnelę, po to antrą, trečią... Šiandien čia jų daug – matyt, jaučiasi saugūs ir nebaudžiami.

Prisiiriame prie pirmosios trobelės. Pro užuolaidos plyšelį išlenda vyro galva, greta jos išstypsta liesutis vaikas. Kitoje užuolaidos pusėje sužiba dar viena akių pora.

B. Galdikas – ne valdžios atstovas, o tik savarankiškai savo lėšomis dirbanti mokslininkė, todėl negali nei barti, nei bausti, nei gąsdinti. Ji tik gražiuoju prašo išsikraustyti iš parko – čia retų nykstančių gyvūnų karalystė. Jei šeima neturi ko valgyti, jie gali kreiptis į orangutangų reabilitacijos centrą – ir darbo, ir ryžių bus parūpinta. Lyg patvirtindama savo žodžius, Birutė išsitraukia iš maišo ir perduoda lūšnelės vaikams keletą didelių durianų – džiunglių skanėsto.

Vėl kylame upe aukštyn. Staiga valtis sustoja – priekyje iškilusi aklina brūzgynų siena. Matosi, kad upė užsivėrė visai neseniai, nes paprastai ji yra gana judrus džiunglių traktas: upe nuolat plaukioja parką knisantys aukso ieškotojai, žvejai, turistai, Birutės stovyklos darbuotojai.

Norėtusi patikėti, kad brūzgynai mums upę užtvėrė atsitiktinai. Bet Birutė prisimena, kad prieš keletą metų, kai stovyklą rengėsi aplankyti Kanados ambasadorė, jai irgi kelią panašiai užtvėrė brūzgynai. Tuomet tyrimai parodė, kad tai buvo padaryta tyčia. Šį kartą valtis buvo užsakyta iš vakaro, todėl daugelis galėjo žinoti apie išvyką upe.

Mūsų valtis sunki, didelė. Su tokia braudamasis per krūmus valtininkas sulaužytų motorą, turėtų didelių nuostolių. Upė čia aštuonių metrų gylio – nei krūmus iškaposi, nei įsibridęs pastumsi. Pagalbos irgi nėra kaip prisišaukti – mobiliųjų telefonų tinklas šio pasaulio užkampio dar nepasiekė.

Apsisukame ir mėginame apiplaukti užtvarą aplinkui. Šone tvyro ežeras – prieš 30 metų išdegusi ir nebeatsigavusi pelkė. Tarp vandens žolių iš motoro naudos nėra, todėl irkluodami mėginame rasti tarp sąžalynų ir medžių tarpą ir grįžti į upę. Randame nedidelę properšėlę. Birutė iš savo krepšio ištraukia į kardą panašią mačetę, su kokiomis čia nesiskiria vietiniai gyventojai, ir vienas jos padėjėjas, išokęs į vandenį, mėgina prakapati valčiai taką. Raumeningas ir gražiai naujagė batauk kilmės Togu lyg koks Volgos burliokas tempia parištą už lyno mūsų valtį. Mėgindami jam padėti ir nejausdami į delnus susmigusių spyglių, atsispiriame nuo styrančių šakų ir pasišiaususių krūmų. Keletą kartų įstringame taip, kad nei pirmyn, nei atgal. Po geros murkdymosi valandos pamatome, kad prie upės ne artėjame, o tolstame. Aplink mus bekrastis vanduo, o upę atitveria 4-5 metrų aukščio nepermatoma dygliuotų krūmų raizgalynė. Jei upė užtvėrta tyčia ir mūsų laukia pasala, čia susidoroti būtų lengviausia.

Iš įtemptų bendrakeleivių žvilgsnių ir krūptelėjimų, sušlamėjus lapams, suprantu, kad ir kitų mintys dabar ne apie romantišką saulėlydį. Prisimenu Birutės pasakojimą apie jos su studentėmis pagrobimą...

Saulė nusileido, tamsa pradėjo gaubti ežerą. Nakčiai jame įstrigti būtų pavojinga, todėl pradedame irtis link sąsmaukos, per kurią įplaukėme į ežerą. Birutė siūlo grįžti į Kumaju, kur mūsų su džipu laukia ištikimasis asistentas Zakis. Bet valtys vyrai nepasiduoda. Vėl

priplaukiame prie užtvaros. Kol mes trynėmės ežere, kažkas jau mėgino ją įveikti – šakos prastumdytos, apkapotos.

Valtininkas atsitraukia, mes prigulame ant dugno, sulaikome kvapą ir išibėgėjusi valtis šoka į tankmę. Šleptelime į patį raizgalynės vidurį. Bet pusė užtvaros jau įveikta, todėl yra į ką atsispirti, pasistumti. Ilgokai paplušėję, pasiekiamo švarų vandens paviršių. Tarp pakrantės brūzgynų pastebime tylius mus stebinčių žmonių siluetus...

Valtis vėl slysta lygiu juodu veidrodžiu. Pasiukiame stovyklą, kurią jau gaubia tamsi pietietiška naktis. Orangutangų net nemėginame ieškoti – jie jau seniai miega savo lizduose medžių viršūnėse. Pavakarieniavę kartu su stovyklos komanda, išklausę jų pasakojimų ir papasakoję naujienas, išsirengiame atgal. Pašviesdami prožektoriais, stovyklos asistentai mus palydi į valtį.

Vėl skrendame juodosios upės vingiais. Prožektorių spindulių iš tamsos ištrauktos pakrantės dar išpūdingesnės, negu dieną. Pasroviui nesunkiai įveikiame brūzgynų užtvaramą ir laisvu lygiu vandens keliu visu greičiu neriname pirmyn.

Staiga valtininkas stabdo, išjungia motorą ir mes visu svoriu slystelime į valties priekį. Tamsoje spėjame pajusti, kaip valtis pasisuka šonu ir dusliai bumpteli į kažkokią kietą kliūtį. Prožektorius apšviečia ilgą skersai upės įtvirtintą rąstą, kuris vos matomas kyšo virš vandens. Iš kur jis čia atsirado? Plaukdami upe aukštyn, ne tik jokio rąsto, bet ir lentgalio pakeliui nematėme.

Ligi šiol stengėmės patikėti, kad brūzgynai upę užtvėrė atsitiktinai, bet dėl “netyčia” įstrigusio rąsto mūsų vaizduotės buvo bejėgės. Jei akylusis valtininkas nebūtų parodęs savo meistriškumo, savo kūnais būtume pamaitinę vietinę krokodilų bendruomenę.

Iki pat Kumajaus priplaukos niekas nebeištarė nė žodžio...

Orangutangas sutrukdo dalyvavimą policijos akcijoje

Gauname kvietimą apsilankyti prasidedančioje policijos parko valymo operacijoje. Dviem greitaeigėmis motorinėmis valtimis kartu su iš Londono atvykusiais Birutės svečiais verslininkais išplaukiame į lemiamą kautynių teritoriją. Birutė su draugais plaukia vienoje, o aš su svečių asmens sargybinu Valibu – kitoje valtyje. Matau, kaip sunerimsta ir įsitempia Valibas, kai antroji valtis trumpam dingsta iš akių. Jis atsako už savo boso gyvybę, o ši pavojinga išvyka jų planuose nebuvo numatyta.

Pakeliui užsukame į neseniai įsteigtą Lamandau rezervatą. Ilgamečių Birutės pastangų dėka pavyko anksčiau miško kirtėjų eksploatuotą 76 tūkstančių hektarų plotą atkovoti orangutangų prieglobsčiui. Jame pirmieji penki įniamiai buvo apgyvendinti per paskutiniųjų praeito tūkstantmečio metų Kalėdas. Išgydyti, pripratinti prie miško ir išmokyti jame gyventi buvusieji rehabilitacijos centro globotiniai čia pradeda savarankišką gyvenimą. Juos ir toliau stebi Birutės vadovaujami asistentai.

Pagal seną tradiciją, keliaudami į svečius, vežame dovanų – po maišą rambutanų, durianų, kitų tropinių vaisių. Tai mėgstamas orangutangų maistas, kurio gyvūnams sunku rasti iškirstame ir vėl atželiančiame miške.

Ilgai šaukiame orangutangus vardais. Pagaliau iš aukštumų nusileidžia Ojekas. Jis kažkoks liūdnas, nestrykčioja iš džiaugsmo, nerodo jam būdingo smalsumo. Visada buvęs labai energingas, dabar jis ramiai apčiulpia vaisių kauliukus ir melancholiškai išsitiesia ant žemės. Birutė sunerimsta – gal jis susirgo?

Vėl išryškėja pagrindinis profesorės motto: “pirmiausia – orangutangai”. B. Galdikas pakeičia iš anksto suplanuotą dienotvarkę ir išsiunčia vieną valtį atvežti narvo, o mes kantriai laukiame kartu su Ojeku. Beždžioniukas niekur nuo mūsų nesitraukia, tik kartais atsistoja, paima vieną kurį iš mūsų už rankos ir veda link upės: ten, kitame krante, likę jo draugai. Išraiškinga Ojeko laikysena tartum sako: “Vežkite mane namo”.

Indoneziečių kalboje orangutangas reiškia “miško žmogus”. Jis iš tiesų laikomas beveik miško žmogumi. Dajakai aiškina, kad orangutangai nekalba tik todėl, kad žmonės nepriverstų jų dirbti. Vietinių tautų legendose ne žmogus kilo iš beždžionės, bet atvirksčiai – beždžionė iš žmogaus.

Paupio žvejas paporino, kad kitados viena nėščia moteris labai užsinorėjo vaisių. Ji išėjo į mišką ir ilgai negrižo. Tik vėliau paaiškėjo, kad ir ji, ir jos pagimdyti vaikai taip pamėgo džunglių dovanas, jog išmoko laiptoti į medžius ir tapo orangutangais.

Pagaliau sugrįžta valtis. Joje narvo nematome. Valtininkas netiksliai suprato Birutės nurodymą ir iš reabilitacijos centro atgabentą narvą paliko kitame upės krante. Naktį be narvo plukdyti orangutangą juoda plačia džunglių upe pavojinga – sunerimusi beždžionė gali įlinguoti ir apversti valtį. Išskyrus Birutę, niekas iš mūsų net gelbėjimo liemenių neturi. O ką jos ir bepadėtų krokodilais knibždančiame vandenyje.

Ilgiau laukti nebegalime – jau seniai miškas nugrimzdo nakties tamsoje, o per kylantį rūką vos prasiskverbia mėnulio šviesa. Ojekas užsiropščia Birutei ant nugaros ir mes, pasišviesdami prožektoriais ir žvakėmis, nubrendame šilto pelkės vandeniui valtį link.

Vėl griaudėjančių motorų nešamos valtys skrodžia galias, baltais purslais trykstančias vagas. Porą kartų vienos valtys motoras užspringsta, keletą kartų susiduriame su sunkiai tamsoje įžiūrimais plūduriuojančiais rąstgaliais. Ojekas sėdi ramiai ir jokių šunysčių neprikrečia.

Policijos organizuotoje parko valymo operacijoje taip ir nesudalyvavome. Tačiau vakare Birutė sulaukė keisto telefono skambučio. Nelegalių kirtėjų atstovas ilgai ir primygtinai aiškino, kad jis žino mišką, tinkamą laikyti orangutangus, ir kad ji turėtų ten persikelti su savo globotiniais.

B. Galdikas žino, kad indonezietis niekada iš karto ir tiesiai nepasakys, ką iš tikro galvoja. Kas slypi už šio pasiūlymo?

“Nepatartina pakliūti į riaušių vidurį”

Sekančią dieną vėl išsirengiame plaukti pas laisvėje gyvenančius orangutangus – į Camp Leakey stovyklą, kurioje prieš 30 metų Birutė pradėjo savo indonezietišką epopėją. Jau primiršome ir upę užtvėrusius krūmus, ir paslaptį vandenyje įstrigusį rąstą.

Pagal taisykles turistai, vykstantys į nacionalinio parko teritoriją, privalo gauti parko administracijos leidimą. Mums leidimų gauti nebepavyko – ankstų rytą pasiekė žinia, kad prie parko administracijos pastato susirinko apie tris šimtus nelegalių parko kirtėjų ir nusiaubė viską, ką rado – sudaužė kompiuterius, žiūronus, telefono ir fakso aparatus, nutraukė ryšių laidus, sunaikino žemėlapius, dokumentus, suniokojo visą įrangą. Įsisiautėjusi minia sutraikė net dešimtis tūkstančių dolerių kainavusią Japonijos vyriausybės dovaną – įrangą miškų gaisrams gesinti. Stipriai sužalotas maišto malšinti atvykęs kariškis. Kliuvo ir parko prižiūrėtojams – jų stotis nusiaubė taip, kad žmonės liko, kaip stovai. Paskandintos valtys, išplėšti seifai, pavogti pinigai ir asmeniniai ginklai. Ant kontoros sienos smurtininkai užrašė: “Daugiau jūs mūsų nebeapgaudinėsite”.

Kirtėjai turi pagrindo pykti – jie sąžiningai mokėjo valdininkams kyšius už kiekvieną iš parko išplukdytą rąstą, o staiga kažkas panorė juos išvaryti... Tik vėliau sužinosime, kad maištininkus kurstė ir netgi jiems apmokėjo didieji miško pramonės bosai ir lentpjūvių savininkai.

Per keletą valandų maištas aprimo. Vykstame apsidairyti į mūsų lauką. Londonietis verslininkas atrodo ramus - jis gimęs Libane, matęs ir bombardavimų, ir didesnių neramumų. Jis sako, kad reikia stengtis nepakliūti į riaušių vidurį. Tik jo pietietis asistentas, visur lydintis verslininkų šeimą kelionių metu, netveria savo kailyje.

-Visai nenorėčiau mirti Indonezijoje, - neslepia jis savo nerimo.

Prie policijos nuovados matome į sunkvežimius sėdančius policininkų būrius. Jie kažkur važiuoja. Prie parko administracinio pastato nei policijos, nei armijos nematyti. Čia dar būriuojasi žmonės. Jų daug – visi liesi, nedidukai, tamsiai rudais saulėje įdegusiais kūnais. Išlipusi iš mašinos, Birutė nuskuba pirma, o aš, išsitraukusi fotoaparata, mėginu fotografuoti. Prišokęs uniformuotas vyriškis liepia skubiai slėpti aparatą. Prieštarauti nedrįstu – visai nenorėčiau, jo palydėta, išbandyti Indonezijos kalėjimo patogumų. Užtenka milžiniškų tarakonų ir driežų jau mano viešbučio kambaryje.

Paklūstu, įsikišu fotoaparata į rankinę ir išgirstu vis stiprėjantį minios ūžesį. Matau grįžtančią Birutę, kurią beveik stumia įtūžusi ir kažką šūkaujanti minia. Tik iš piktų akių žvilgsnių ir grėsmingai iškeltų rankų suprantu, kad jie įniršę – paprastai indoneziečiai kalba ramiai, santūriai ir nuolat šypsosi.

Staiga vienas maištininkas išplėšia iš Birutės rankų videokamera ir iš visų jėgų teškia ją žemėn. Aparatas išsižioja, pažyra detalės. Iš netikėtumo žengteliu atgal, užkliudau motociklą, jis virsta žemėn, gal ką nors užgauna. Pajuntu stiprų smūgį į nugarą.

-Viskas, - švysteli mintis. – Teisus buvo Valibas – mirsime šitame purviname užkampyje.

Atsisukusi matau piktas akis, mosuojančias rankas, girdžiu nesuprantamus piktai tariamus žodžius. Sudėjusi lyg maldai rankas, mėginu ištarti indonezietišką “ma-af”, bet teišsidaužia kažkas panašaus į lietuvišką “atsiprašau”. Pakėlusį akis, pamatau londonietį. Jo aukšta stambi figūra ramiai plaukia virš žemaūgės juodos minios. Lyg per sapną iriuosi link jo. Ten Birutė, verslininko žmona Neiga, Zakis. Smūgių nebejaučiu. Lyg ir šiltesnių žvilgsnių apsupti, mes pasiekiamo savąjį džipą. Birutė paaiškino, kad tai draugiški vietiniai gyventojai pasišovė mus pagloboti iki mašinos.

Vos įsėdame į automobilį, vėl pasipila dūžiai. Ant gražuolės Neigos pažyra stiklai – jau seniau įskeltas ir plėvele sutvirtintas stiklas subyra mašinos vidun.

-Saugok veidą!- šaukia jai vyras.

Įspraudžiu rankinę tarp galvos ir lango stiklo ir aš. Džipą krečia kumščių smūgių ir mėtomų akmenų kruša. Zakis pamažu išvairuoja automobilį iš apsupties.

Valdžia besąlygiškai kapituliuoja prieš kirtėjus

Važiuojame į apylinkės centrą Pangkalanbuną. Visos įstaigos tuščios – viršininkai išvykę.

-Čia kaip Romoje, -juokauja Birutė. – Miestas dega, o valdžia posėdžiauja.

Pasiekiamo miesto meriją. Paaiškėja, kur važiavo policininkai – jie būriais apsuptę kiemą, kuris prigrūstas džipų. Apylinkės valdžia derasi su maištininkais.

Birutė žengia tiesiai į pasitarimų salę, o mes, jos palyda, nuvedami į atskirą patalpą. Kažkas mus fotografuoja, kažkas pasiūlo atsigerti vandens. Sunkiai rinkdami žodžius, klausinėja, kas mes tokie, ir iš kur. Kanada, Anglija, Prancūzija, Libanas, Irakas, Lietuva – tokia internacionalinė puokštė vietos valdininkams kelia nerimą. Vėliau išgirsime ir pagiežingą klausimą: “Ir ko tie užsieniečiai čia landžioja? Ko jiems čia reikia?”

Pakviečia ir mus į pasitarimų kambarį. Čia jau sukinėjasi prieš porą dienų iš Jakartos atvykęs antro pagal dydį šalies dienraščio “Media Indonesia” korespondentas. Jo nusistatymas aiškus – surasti kuo daugiau priekabių prieš Birutę. Net ir nežinančiam vidinių srovių aišku, kad žurnalistas atstovauja nelegaliesiems kirtėjams. Dar užvakar viešbutyje jo Birutei pateikti klausimai atrodė lyg išplaukę iš viduramžių glūdumos: “Ką jūs darote su orangutangų krauju? Kodėl jį imate? Jūs iš jo pelnotės?”

Jau ne pirmą kartą stebiuosi ramia ir oria B. Galdikaitės laikysena. Ji kantriai aiškina, kad visame pasaulyje atliekami sergančių žmonių kraujo tyrimai. Orangutangas nemoka pasakyti, kur jam skauda. Kraujo tyrimas atliekamas, kai reikia nustatyti ligą.

Žurnalistas neatlyžta – kodėl Birutė jo nepasikiečianti į savo vyro sodybą? Gal ji ten ką nors slepia?

Vėl Birutė nepajudinamai tvirta ir rami. Ji aiškina, kad pagal indonezietiškus papročius svečias priimamas svetainėje. Kaip atrodytų, jei pašalietis imtų veržtis į virtuvę ar miegamuosius?

Vėl mus išprašo laukan. Ilgai laukiame saulės kepinamame kontoros kieme. Parko administracijos darbuotojas jau kelintą kartą draugiškai perspėja nebeplaukti į džiungles.

-Tai labai pavojinga. Jūs dabar negalite pasitikėti niekuo, išskyrus Binti,- jis mosteli ranka į atokiau stovintį Birutės sūnų.

Iš pasitarimų salės ateina nieko gero nežadanti naujiena – vietinė valdžia kapituliuoja. Maištininkai pagrasino, kad nacionalinio parko ir jo darbuotojų turto sunaikinimas – tik pirmasis žingsnis. Tai tik perspėjimas, po kurio seks rimtesni veiksmai.

Apylinkės valdžia sutinka nutraukti policijos operaciją, atšaukti policininkus iš nacionalinio parko teritorijos ir nedrumsti ramybės kirtėjams. Pasiekę besąlyginę pergalę, nelegalių kirtėjų atstovai išdidžiai palieka salę. Jie netgi paniekinančiai atsisako pasirašyti valdininkų parengtą taikos sutartį.

Brutali jėga nugalėjo. Pralaimėjo miškas, mirtiname pavojuje atsidūrė orangutangai ir kiti nykstantys iki šiol parke glaudęsi gyvūnai.

Išgriuvę medžiai – vėl atsitiktinumas?

Turtingiems užsienio turistams visai praėjo noras plaukti į Camp Leakey. Iškilęs pavojus toks akivaizdus ir beveik apčiuopiamas, kad patiems lįsti į žvėries nasrus būtų akibrokštas likimui. Valibas jau nebe nerimauja, o tiesiog niršta visu savo pietietišku temperamentu.

-Nebijok, Valibai, -erzinu. – Toks stipruolis – negi neapsiginsi?

-Aš ne dėl savęs, - sako jis. – Tai didžiulė atsakomybė.

Vėl pasirodo Birutė. Ji kaip visuomet rami ir nepalenkiamą.

-Mums nieko negali atsitikti. Mes gyvename dorai, elgiamės garbingai. Ką jie išdrįs mums padaryti?

Turistai paklūsta, bet sutinka vykti tiktai tuo atveju, jeigu šalia plauks valtys su būriu ginkluotų policininkų. Išlaidas jie sutinka padengti. Birutė iš dalies nusileidžia, ir prie mūsų prisijungia vienas policijos pareigūnas.

Kai pasiekiamo prieplauką, kur mūsų laukia iš vakaro užsakyta patikima ir greita valtis, saulė jau leidžiasi. Vėl plauksime į sutemas.

-Tokia mūsų tradicija, - šypsosi tamsiaodis asistentas.

Valtininkas jungia motorą. Tas sutrata, suprunksčia ir nutyla. Taip kartojasi keletą kartų. Valties savininkas pučia, pumpuoja, stuksena, - motoras nė iš vietos. Valtininkas ardo mechanizmą, kažką valo, prisukinėja, priveržia. Jis suglumęs – jo tvarkinga ir prižiūrima valtis paprastai tokių siurprizų nepateikia. Šypsenos dingsta ir turistų, ir kartu vykstančių asistentų veiduose. Tik profesorė rami ir šaltakraujiška:

-Pataisys, ir plauksime.

Valtininkas pasikviečia į pagalbą netoliese plaukiojantį savo brolių. Bendromis jėgomis vyrai sutvarko motorą. Pajudame tolumoje boluojančio miško link. Mūsų valtis smarkiai perkrauta – plaukia dešimt žmonių, dar vežame penkis maišus vaisių – lauktuvių orangutangams bei maisto stovykloje dirbantiems asistentams. Valties paskuigalis stipriai

nugrimzdes, todėl valtis negali išvystyti savo įprastinio greičio. Birutė nusprendžia nusamdyti ir mus vis dar lydintį valtininko brolių – dviem valtimis plaukti bus saugiau.

Po valandos skrydžio džiunglių vandens autostradomis pasiekiamo turistams skirtą viešbutį “Rimba”. Tai ištisas ant stulpelių virš pelkės vandens iškeltas poilsio namukų kompleksas su gyvenamosiomis patalpomis, restoranu, pagalbinais statiniais. “Rimba” labai išsiplėtė ir pagražėjo 1991 metais, ruošdamasi sutikti pasaulinės Didžiųjų beždžionių konferencijos dalyvius.

Tai buvo vienas labiausiai įsimintinų įvykių profesorės Birutės Galdikas gyvenime. Į svečius atvyko žymiausi pasaulio primatologai, mokslininkai, žmogbeždžionių tyrinėtojai. Netgi buvo juokaujama, kad jeigu Indonezija norėtų išnaikinti orangutangus, tereikėtų nuskandinti lėktuvą su konferencijos dalyviais.

Beplaukiant visai sutemo, todėl nakčiai apsistojame “Rimboje”. Restorane vakarieniauja amerikietė kompozitorė Wendy su vyru. Jie susižavėję pasakoja apie dienos įvykius, susitikimą su galinguoju miško karaliumi – orangutangu Kusasiu. Tik ryte, plaukiant į Camp Leakey, teko gerokai sugaišti ir pavargti – kelią buvo užtvėrę aštuoni nuvirtę skersai upės medžiai. Laivo įgula tris valandas pjaustė ir kapojo kietas medžių šakas, kol išlaisvino kelią upe aukšty.

Pakilę anksčiau už saulę, sekantį rytą vėl tęsiame kelionę į Camp Leakey. Dairausi į krantus – niekur nematau įrodymų, kad medžiai dažnai virstų į upę. Būtų išlikę apipjaustyti medžių kamienai, kelmai, išverstos medžių šaknys. Tik artėjant prie Birutės globojamos stovyklos aiškiai šviečia dar šlapiuojantys vakar nupjaustyti šakų balti skrituliai. Ir vėl atsitiktinumas?

Susitikimai su Kusasiu

Kai priplaukiame stovyklą, ji dar tik vaduojasi iš rytmetinio rūko. Birutė parodo vietą, kur stovėjo jos pirmoji lūšnelė, kai ji su vyru Rodu atvyko į džiunglių tankmę. Dabar šioje vietoje yra turistų takų sankryža, į kurią mūsų pasitikti išlinguoja raudonplaukė orangutangė su savo mažyliu.

Pasivaišinti rambutanais iš medžių viršūnių akrobatiškai vikrių šuolių kaskadomis nusileidžia gibbonai. Žybteli savo žvitriomis akimis juoduose snukučiuose, vikriu rankos judesiu čiupteli vaisių ir vėl liuoksi aukšty, kur pasilinguodami ant šakų ir ramiai stebėdami atvykėlius, dorėja savo pusryčius.

Viena po kitos iš tankmės pasirodo orangutangės su į gaurus įsikabinusiais mažyliais. Ateina ir Princesė. Tai ta pati žymioji beždžioniukė, kuri prieš du dešimtmečius puošė žurnalo “National Geographic” viršelį. Ten ji buvo nufotografuota vienoje vonelėje su Birutės sūneliu Binčiu.

Ilgai klaidžiojame miško takeliais, šaukdami šio miško valdovą Kusasį. Jis nesirodo. Turintys šiandien išskristi turistai jau neramiai žvilgčioja į laikrodžius – laikas plaukti atgal. Apsisukame grįžti. Vos paeiname porą dešimčių metrų, kai miško gilumoje pasigirsta riaumojimas. Kusasis! Ko daugiau būta tame balse: savo galios demonstravimo, kvietimo ar nuoskaudos, kad jį paliekame nepabendravę? Balsas buvo toks išraiškingas ir daugialypis, kad mes, užmiršę lėktuvo skrydžių tvarkaraštį ir laukiančią ilgą kelionę upėmis, griūdami, klupdami per rąstus, teškendami pelkių vandenį bėgame balso link.

Kusasis vis dar mus kviečia, lyg bijodamas, kad galime apsigalvoti. Bet mūsų pasitikti jis neskuba. Ramiai ir oriai, kaip ir pridera girių karaliui, jis šlamina medžių šakas mūsų link. Pagarbiai atsitraukiame. Kusasis nemėgsta nepagarbaus elgesio. Kai Holivudo žvaigždė Julija Roberts per arti prie jo prisiartino, galiūnas ją iškėlė taip aukštai virš galvos, kad populiaros juostos kūrėjai neišdrįso to epizodo demonstruoti.

Kitą kartą Kusasis visą valandą tempė per mišką jam neįtikusį kino dalyvį iš Ispanijos. Bet darbas yra darbas – operatorius sekė iš paskos ir filmavo orangutangą ir žmogaus dvikovą tol, kol Kusasis iš tiesų užpyko ir pradėjo savo auką kandžioti. Tik tuomet kolegos metė filmavimo aparatūrą ir puolė gelbėti draugą.

Mes kalbiname ir fotografuojame Kusasį iš pagarbaus atstumo. Gaila, kad rytmečio migloje tamsus galiūnas tarp tamsiai žalios lapijos nuotraukose išeis neryškus. Bet vis tiek bus galima išžiūrėti jo šelmišką šypseną ir gudrių akių žvilgsnį į Birutę, tiesiančią jam džiunglių gardesį – durianą.

Tą dieną policininko pagalbos neprireikė. Sėkmingai grįžome į Pangkalanbuną, spėjome į aerouostą ir pamojome nedidukui “Merpati” kompanijos lėktuvui, išskraidinančiam svečius.

Orangutangų jauniklio konfiskavimo operacijoje

Sodyboje tarp kitų lankytojų Birutės laukia kaimo seniūnas su vestuvinių nuotraukų albumu. Vienoje nuotraukoje išiamžinės vestuvių ceremonijos dalyvis su mažyliu orangutangu ant rankų. Akivaizdu, kad be tinkamos priežiūros jauniklis neišgyvens.

Natūraliose gamtinėse sąlygose orangutangų jaunikliai laikosi įsikibę į motinos gaurus iki ketverių metų, o sekioja paskui ją dažnai iki aštuonerių. Ilgų stebėjimų dėka Birutė įsitikino, kad dėl to patelės gimdo ne dažniau, kaip kas 7-8 metus.

Reabilitavimo centre Pak Bohapo sodyboje orangutangų pateles pakeičia čia dirbantys vietiniai gyventojai. Daugiausia tai jaunos dajakės merginos, bet yra ir keletas vyrų bei pagyvenusių moterų, tarp kurių – keturi akli žmonės. Kiekvienas beždžioniukas turi savo “mama”, kuri juo rūpinasi ir dieną, ir naktį.

Našlaičiu tapusio ir brakonierių rankose pabuvojusio jauniklio gydymas bei priežiūra reabilitacijos centre per metus kainuoja apie du tūkstančius JAV dolerių. O jų vien Pasir Panjango kaimo sodyboje yra beveik pusantro šimto. Brakonierių nužudytų patelių jaunikliai į centrą patenka traumuoti, sergantys, sužeisti ir išbadeję. Jiems suteikiama kvalifikuota medicininė pagalba, jie įpratunami prie natūralių gamtinių sąlygų, užauginami ir paleidžiami į laisvę. Reikia daug kokybiško maisto, vitaminų, vaistų.

Prieš dvejus metus pastatytoje klinikoje dirba kvalifikuoti veteranai, slaugės, gydytojai. Ištisa parą maži beždžioniukai praleidžia su savo auklėmis, o prie sergančiųjų kantriai budi slaugės. Net ir išleistieji į laisvę prisitaiko ne iš karto: suserga ir grįžta pataisyti sveikatos į kliniką. Kasmet į centrą atkeliauja dešimtys naujų globotinių.

Pagal abipusę sutartį su vietos valdžia Birutė organizuoja ir finansuoja nelegaliai laikomų orangutangų konfiskavimo operacijas. Ilgamečių Birutės pastangų dėka pastaruosiu metu prekyba orangutangais labai sumažėjo. Žinodami, kad gyvasis žaisliukas anksčiau ar vėliau bus atimtas, gyventojai nebesiveržia įsigyti jauniklio. Tačiau tai šen, tai ten vis dar užtinkami narvuose kankinami mažyliai.

Vieną dieną išsirengiame į orangutango konfiskavimo operaciją. Važiuojame didelis būrys – orangutangą užtikęs kaimo seniūnas, klinikoje talkinančios savanorės veterinarės ispanė Rosa ir kanadietė Mary, veterinarijos slaugė iš Anglijos Rachel, vokietė Sigi, Bintis, keletas asistentų.

Kelionė tolima – dviem greitaeigėmis valtimis pusantros valandos plauksime upe aukšty, po to džipais pasieksime atokų džiunglių kaimelį.

Valtys mus neša dviejų Nemunų pločio upe. Šonuose tiesiai iš vandens kyla žalias vešlus miškas. Lygūs šviesūs medžių kamienai šauna tiesiai į viršų ir šakas praskleidžia tik 60-70 metrų aukštyje. Kiti medžiai iki pat viršūnės apkibę vijokliais, lyg virvėmis nutysusiomis lig pat žemės paviršiaus lianomis. Pakrantės medžiai pasipuošę žydinčiomis girliandomis.

Pasukame į šoną ir neriame tiesiai į žalią sieną. Medžių lapija virš mūsų galvų susineria, ir iš visų pusių apgaubia orchidėjų puokštėmis padabinti neapglėbiami medžių kamieniai. Plaukiame vingiuotu upeliu tarsi tamsiu tuneliu. Valtys sulėtina greitį, bet purslai vis tiek tykšta ant medžių, o bangos nušlama tolyn, užgesdamos po plačiais tamsiais lapais. Pasakiškas džunglių upeliukas – lyg skersgatvis, padedantis nukirsti platų upės vingį ir sutrumpinti kelią. Jis baigiasi, ir vėl išneriame į plačios džunglių autostrados šviesą.

Spiginančios saulės spinduliai slysta nesuskaičiuojamais sieliais, išrikiuotais upės pakraščiuose. Sutinkame galingą baržą, pakratą storais šimtmetiniais rąstais. Visais džunglių keliais – ir plačiomis upėmis, ir tankmėje pasislėpusiais upeliukais plaukia nužudytas miškas.

Pasiekiamo žvejų kaimelį. Ten jau mūsų laukia du džipai. Stabtelime kaimo “degalinėje” – trobelės pasienyje sustatytų keliolikos statinių su degalais. Vairuotojai pasipildo atsargas ir leidžiasi pažliugusiais miško keliukais. Gerai, kad nelyja, nes tuomet neišgelbėtų net išilgai kelio provėžų sumestos storos lentos. Gailiai girgžda ir traška po mašinų ratais supuvę mediniai upelių tiltai. Kartais net neaišku, kaip mes įstengiame pasiekti kitą tilto galą.

Surandame namą, kuriame seniūno žiniomis turėtų būti orangutangas. Pasisūpuodamas ant suoliuko basomis kojomis, šeimininkas ilsisi rambutanais apkibusio medžio pavėsyje.

-Nebeturiu orangutango, - šviečia jis baltadante šypsena. – Pardaviau. Vakar.

Aišku, jis žinojo, kad atvažiuosime. Išklausinėje, kur dabar mažasis belaisvis, kratomės keliu tolyn.

Miškas baigiasi, prasideda aliejinių palmių plantacijos. Jos – didžiausi orangutangų priešai. “Miško žmonės” mėgsta sugrįžti į pamėgtas vietas. Orangutangams aliejinės palmės patinka – jie išrauna jaunus sodinukus, pasivaišina vaisiais. Plantacijų savininkai ir darbininkai į orangutangus žiūri tik kaip į kenkėjus, kuriuos galima ir reikia naikinti. Nužudę patelę, žmonės atplėšia nuo jos jauniklį ir laiko namuose lyg gyvą žaisliuką, kol nusibosta. Net ir paleistas vėliau į mišką, nelaisvėje užaugęs gyvūnas nebemoka prisitaikyti prie laukinių sąlygų ir žūva.

Profesorės Birutės asistentas Zakis kas savaitę aplanko aliejinių palmių plantacijų prižiūrėtojus, valdytojus. Jis aiškina, moko, prašo nežudyti orangutangų, o tik paskambinti Ibu Birutei, ir ji atlygins gyvūnų padarytą žalą. Birutė užmoka ne tik plantacijų savininkams – pasitaiko, kad beždžionės užklysta į kaimelius, pašeiminkauja virtuvėse, prikrečia eibių lūšnelėse.

Pasiekiamo ką tik pastatytą plantacijos darbininkų gyvenvietę. Čia jau iškilę gamybiniai, maldos pastatai. Smėlėtose dulkinose gatvelėse neprasikala net žolė – viskas saulės išdeginta, sutrypta. Čia jau niekada negrįš miškas – kiek akys užmato, aplink plyti palmių laukai.

Nediduką besišypsantį vyrą surandame greitai. Jis nesiginčija ir nesipriešina – jau pasiekė gandai, kad atvykstame. Pamatęs iš mašinų išlipantį didelį svečių būrį, jis iš karto sutinka atiduoti orangutangą.

Važiuojame prie jo namo. Vyrukas didžiuodamasis aprodo savo ūkį. Tai ištisas zoologijos sodas: prikaustyta grandine saulėje kepa mažytė makaka, narve tupi retos veislės džunglių katė, į narvo grota įsikabinęs sulysęs orangutangas, o vonelėje paskutines savo gyvenimo valandas skaičiuoja apie 40 metų amžiaus vėžlys. Šeimininkas timpteli vielą, kurios gale pritvirtintas kablys ištraukia vėžlio galvą iš po kiauto. Girdime, kaip vėžlys beveik žmogišku balsu sudejuoja.

Jautrios vakariečių širdys nebeatlaiko tokio kankinimų demonstravimo, ir Birutė išperka visą “zoologijos sodą”.

Džunglių kaimelių kasdienybė

Vėl grįžtame per išsibarsčiusius džiuunglių kaimelius. Ant aukštų stulpelių iškelti smailiastogiai namukai, kuriuose gyventojai laiko ryžių atsargas. Gatvės dulkėse kapstosi lieknos vištytės, pratursema tamsiai pilkas ilgasnukis paršiukas. Prie namų bambukų strypeliais aptverti nedideli darželiai, žydi ryškiais geltonais, raudonais, baltais žiedais apkibę krūmai.

Mus akimis palydi ir jauni, ir seni. Toks aukštaūgių baltaodžių žmonių būrys šiuose kraštuose pasirodo nedažnai. Bet ir čia Birutę atpažįsta – vieni yra pas ją dirbę, kiti žino, kad ji yra Pak Bohapo žmona.

Pakelėse lyg žirnių pabirę būriai mažų vaikų. Vos nuo žemės pakilę mergytės jau lyg tikros damos; su auskarais, lakuotais nagučiais. Maži vaikai laiko ant rankų dar mažesnius. Vieno sesutę apsikabinusio mažylio tarpuakyje – geros slyvos dydžio gumbas violetine viršūne. Atrodo, kad net vaiko akytės nustumtos į šonus. Jo motina paaiškina, kad vaiką daugiau kaip prieš pusmetį įkando vabzdys. Ar kreipėsi į gydytoją? Čia niekas nelaksto pas gydytojus dėl menkniekių. Duos Dievas – pagis.

Medikės Rosa ir Mary siūlosi steriliu švirkštu paimti auglio mėginį ir jį ištirti laboratorijoje. Tuomet būtų galima skirti gydymą. Tėvai iš pradžių sutinka, bet kai merginos su instrumentais prisiartina prie vaiko ir tas sunerimęs nosisuka, tėvai apsigalvoja: ką pasakys kaimas, jei vaikas pravirks? Gali apkaltinti tėvus beširdiškumu... Peržvelgęs bene šimtą susirinkusių kaimynų, tėvas pažada atvežti vaiką pas gydytoją pats ir ištirti, kai niekas nematys. Numanome, kad tai tik tradicinis išsisukinėjimas – vaikas gali numirti, kaip ir daugelis šiame krašte, nesulaukęs nė penkerių metų.

Belaisviai grįžta namo

Po poros dienų vėl grįžtame į Lamandau rezervatą: rengiamės išleisti buvusius belaisvius į natūralią aplinką. Išlipę iš valtys, vorele brendame šiltu pelkės vandeniui, žengiamo smėlėtu miško takeliu. Dėžėse ir narvuose paskutines nelaisvės minutes leidžia konfiskuoti retų nykstančių rūšių gyvūnai.

Pasiekiamo miško upelį. Vėžliui čia bus patogiu. Prasideda iškilminga gyvūnų paleidimo į laisvę ceremonija.

Balansuodami ant nuvirtusio medžio kamieno, pelkės viduryje klausomės iškilmingų kalbų, šlovinančių gamtą, augalus, gyvūnus. Profesorė Birutė ir nacionalinio parko administracijos atstovas išreiškia viltis dėl šviesios mūsų planetos ateities.

Paleistas vėžlys, lyg ne jo garbei būtų sakomos prakalbos, greitai murkteli po apsamanojusiu kelmu. Sunkiau išleisti laukinę katę. Ji tupi narvo kamputyje taip stipriai įsikibusi į lentas, kad niekaip negalime jos iškrapštyti laukan. Tenka išmesti vieną narvo šoną, paskui kitą, po to nulupti stogą. Tik kai iš narvo belieka vien pagrindas, katytė taip vikriai neria po krūmu, kad atsisveikinimui nespėjame net nufotografuoti.

Grįžtame į erdvią valtį, čionykščių vadinamą kelotoku. Pirmą kartą neskubame plaukti – kelotoko motoras garsiai kala, lėtai stumdamas valtį džiuunglių upe. Stabtelime prie pakrantės žvejo trobelės. Pakrante vietą galima vadinti tik sąlyginai, nes sausumos aplink nematyti – lūšnėlė ant aukštų stulpelių iškelta tiesiai virš vandens.

Žvejas parodo savo laimikį – pilną narvą spurdančių žuvų. Birutė sumoka už visas saugautas žuvis, didžiąsias liepia sudėti į maišus, o mažyles vėl sumesti į vandenį. Vyriškis su gailia šypsena žiūri į juodame vandenyje dingstančias žuvis. Jam gaila savo triūso, bet paklusniai sugraibo mažąsias žuvytes ir sumeta į upę.

Vėl lėtai, pasidairydami pūškuojame tarp palinkusių medžių šakų. Dangu remiančiomis medžių viršūnėmis keliauja ilganosių proboscis beždžionių būrys. Saulės nušviestoje properšoje ant šakos tupi karališkai didingas paukštis – juodas, su ryškiai raudona karūna ant masyvaus geltono snapo. Kelotoko pukšėjimas paukštį pabaido, ir jis, sunkiai plakdamas

sparnais, dingsta tankmėje. Virš valtės šmėsteli ryškiai rudi sparnai, juos paseka mėlynų sparnuočių būrys. Gaila, šalia nėra nė vieno paukščių žinovo.

Akylos valtinių akys pastebi kiekvieną džiunglių gyventoją. Kažką pamatęs, jis staiga mosteli ranka, bet kol pasisuku, žalia tankmė jau būna užsivėrusi. Stabtelime prie medžio, apkibusio vyšnios didumo rausvomis uogomis. Sėklų skonis primena riebų, sultingą riešutą. Jas turėtų mėgti orangutangai. Birutė prašo sustoti tai prie vieno, tai prie kito krūmo, paima vaisių pavyzdžius.

Praplaukiame medžius, kurių šakos nukibę didžiulėmis ryškiai raudonų vaisių kekėmis. Žemuose tiesiai iš vandens kylančiuose krūmuose kybo gelsvai žali stručio kiaušinio dydžio rutuliai. Vaisiai panašūs į tuos, kuriais maitinami orangutangai reabilitacijos centre, bet išorė gali būti apgaulinga. Sakoma, kad trys ketvirtadaliai džiunglių augalų yra nuodingi, o su likusiais irgi reikia elgtis atsargiai.

Idilišką ramybę vėl sutrikdo pasirodžiusi sielių virtinė. Plaukdami aukštyn upe, jų čia nematėme. Matyt, medžiai ką tik nukirsti. Pro lapų tankmę šviečia šviežiai nupjauti kelmai. Pabaidyti mūsų kelotoko pukšėjimo, kirtėjai sušoka į valtį ir nugriaudėja tolyn.

Plačiosios Kumajaus upės vandenys irgi neša daugybę rąstų. Sutinkame du susikibusius laivelius, kurie sunkiai tempia ilgą rąstų vorą upe aukštyn. Atrodytų nelogiška tempti rąstus tolyn nuo uostuose laukiančių pirkėjų, jei nenumanytum, kad tai tik pėdų mėtymas: nutolę nuo parko, jie susikraus rąstus į baržas, kuriose jau lauks suklastoti dokumentai, tvirtinantys, kad medžiai teisėtai nukirsti salos gilumoje.

Įsukame į tiesų siaurą kanalą, prie kurio turėtų mūsų laukti džipai. Palei kanalą vyksta įprastas gyvenimas – tame pačiame vandenyje žmonės prausiasi, mudo vaikus, skalbia, plauna indus, žvejoja. Ties kiekviena trobele virš kanalo iškeltos palaikių lentų būdelės – gal persirengti, o gal ir gamtiniams reikalams atlikti.

Priplaukoje susirenka bene visi kaimelio gyventojai. Birutė paprašo padėjėją ištraukti iš maišų ką tik nupirktas pas džiunglių žveją žuvis ir paleidžia jas į kanalą – bus darbo ir maisto vietiniams žvejams.

Ir vienas lauke karys

Rytinis telefono skambutis į Pak Bohapo namus gražina Birutę į rūsčią realybę. Nepažįstamas balsas atvirai pagrasina susidorojimu.

Jau ir anksčiau ateidavo gandų, kad nelegaliems kirtėjams Birutė nepageidautina, bet toks atviras ir tiesus grasinimas mirtimi buvo pirmutinis. Sekančią dieną – kitas balsas, bet perspėjimo turinys tas pats. Birutė netiki, kad taip elgtųsi vietiniai gyventojai. Net ir nelegalūs miško kirtėjai pažįsta Ibu, žino jos pasišventimą Kalimantanui, pagalbą ir paramą vietiniams gyventojams. Didesnis pavojus gresia iš šimtų aukso ieškotojų pusės, kurie įsikūrę visai greta Camp Leakey. Jausdami kasdien vis didėjančią įtampą, orangutangų tyrimo stotyje dirbantys asistentai jau pradėjo ruošti gynybai.

Indonezijos įstatymai draudžia turėti šaunamuosius ginklus. Bet Borneo gyventojams jų ir nereikia. Tradicinis dajakų ginklas sumpitanas – tobuliausias tos rūsies gaminys pasaulyje. Tai ilgas labai tiesus iš kietmedžio pagamintas pučiamasis vamzdis, šaudantis užnuodytomis strėlėmis. Vamzdžio gale pritvirtintas durklas daro ginklą nepakeičiamą artimoje kovoje su priešu. Samputanu paleista strėlė nekryptelėdama lekia iki šimto metrų, o į kraujo apytaką patekę nuodai staigiai suparaližuoja nervų sistemą.

Dajakai meistriškai naudoja savo tradicinius ginklus. Stovyklos jaunimas jau prisigamino nuodų, o strėlyčių jiems parūpino sodyboje dirbantys draugai. Keista ir neįtikėtina laikyti rankose preciziškai išdrožtas strėlytes, kurių galiukai jau išmirkyti mirtį nešančiuose nuoduose.

Pasir Panjango kaimo sodyboje niekas nežino, kaip sekasi tyrimų stoties Camp Leakey vyrams. Nėra jokio ryšio. Vienintelė priemonė, su kuria stovyklos darbuotojai galėtų prisišaukti pagalbos – nedidelė motorinė valtis, kuri naudojama tik ekstremaliose situacijose. Bet ir ji nepadėtų, jei priešininkai užblokuotų upę.

Kapituliuvus vietinei valdžiai ir atsistatydinus visiems parko prižiūrėtojams, profesorė liko lyg vienas lauke karys kovoje prieš parko niokotojus. Birutės situacija tapo pavojingesnė, negu kadaise jos kolegės Dianos Fossey Afrikoje.

Profesorė nenori patikėti, kad Tanjung Putting nacionalinis parkas ir jame gyvenantys orangutangai yra galutinai pasmerkti. Savo darbo pradžioje ji juto didelę savo šalies vyriausybės paramą ir supratimą. Tuomet Miškų ūkio ministras pagal išsilavinimą buvo miškininkas, supratęs miškų ir parkų reikšmę. Vėliau jį pakeitė žemdirbystės specialistas, mėgęs aliejines palmes, o dabartinis, vos 34 metų amžiaus miškų ministras yra studijavęs pienininkystę. Paskirtas pagal partinę liniją, miškų ministras vengia gilintis ir spręsti parkų problemas.

Vyriausybės ir valdininkai keičiasi, jų požiūriai ir prioritetai – taip pat. Tik profesorė Birutė Galdikas nesikeičia. Ji eina, prašo, reikalauja. Birutė žino, kaip Indonezijos vadovai vertina kitų šalių vadų nuomones. Prieš keletą metų biurokratinuose koridoriuose jai labai padėjo JAV viceprezidento Al Goro laiškas Indonezijos prezidentui. Panašų palaikymo raštą ji tikėjosi gauti ir lankydamasi Lietuvos prezidentūroje 1998 metais, tačiau nesulaukė. Birutė jautėsi apgauta ir išduota.

Indonezija ir jai priklausanti salos dalis Kalimantanas yra toli. Tačiau pažvelgus iš arčiau, tos šalies problemos yra artimos Lietuvos problemoms, tik lyg stebimos pro padidinamąjį stiklą.

Prisiminiau vilniečio architekto A. Gučo išreikštą nuomonę, kad Vilniaus architektūra įrodo, jog lietuvių mentalitetas yra artimesnis Rytams, negu Vakarams. Birutė Galdikas pritarė, kad gal būt todėl ji ir pritapo ilgiems dešimtmečiams tolimoje Rytų šalyje, kurios skaudulius gydydama ji dar nežada nei pasiduoti, nei kapituluoti.

Lemiamą Birutės kovą

Tolimoje Pietryčių Azijos Borneo saloje dirbanti letuvių kilmės mokslininkė Birutė Galdikas savo išvaizda nepanaši nei į prancūzę Žaną D'Ark, nei į sukilėlę Emiliją Pliaterytę. Tačiau ši apkūni, tyliai ir ramiai kalbanti moteris savo beprotiška drąsa ir ryžtu lenkia bet kurią garsią pasaulio kovotoją.

Kai 2000 metų pradžioje buvau greta jos Indonezijai priklausančioje Borneo salos dalyje, atrodė, jog po barbariško maištininkų smurto, mirtinai pavojingų pasalų džunglėse ir grasinimų susidoroti, Birutė gali nebeišlaikyti ir pasiduoti. Tačiau išmėginimai ją dar labiau sustiprino. Į klausimą, kaip ji galvoja gyventi toliau, profesorė B. Galdikas ramiai atsakė: “Turiu valdžios leidimą samdyti parko gynėjus. Parką ir orangutangus apginsiu.”

Taip prasidėjo naujas ir bene pavojingiausias jos gyvenimo etapas. Trisdešimt metų pašventusi didžiųjų raudonųjų beždžionių tyrinėjimui ir globai, šiandien ji savo kūnu pasiryžusi užstoti gyvybiškai svarbų orangutangų egzistavimui beatodairiškai naikinamą tropinį mišką.

Kovą džunglėse tęsiasi

Keletą mėnesių nieko apie Birutę Galdikas negirdėjau. Žinojau, kad ji negali ilgam palikti savo pavojuje atsidūrusių draugų. Pagaliau atėjo žinia, kad, nepabūgusi grasinimų, Birutė Galdikas pradėjo bekompromisinę kovą prieš parko kirtėjus ir aukso kasėjus.

Po Birutės apsilankymo Kalimantane vasario mėnesį ir absoliučios vietinės valdžios kapituliacijos prieš miško niokotojus, jų invazija į Tanjung Putting nacionalinį parką tapo nebevaldoma. Kirtėjų srovelė jau balandžio mėnesį išvirto į galingą srautą. Visiškas įstatymų nepaisymas ir kontrolės nebuvimas nacionaliniame parke persimetė prie pat pagrindinio orangutangų globos būsto. Vos už šimto metrų nuo Camp Leakey stovyklos, kurioje dirba profesorės asistentai, ištisas dienas žviėgė motoriniai pjūklai ir galiūnai ramino medžiai buvo velkami upė žemyn. Pirmą kartą per ketvirtį amžiaus Birutės padėjėjai matė, kaip dešimtimis valčių nelegalūs kirtėjai plaukė pro pat stovyklą. Masiškai buvo traukiami iš vandens didžiuliai retos rūšies šarvuoti vėžliai ir vežami į Pietų Borneo ir Bali mėsos turgus.

Išmušė lemiama valanda. Tarptautinis orangutangų fondas skyrė lėšų paremti vietinius valdžios pareigūnus, ginkluotus policininkus, bendruomenės vadovus, Indonezijos orangutangų fondo narius ir Camp Leakey dirbančius asistentus. Bebaimė ir geležinės valios moteris Birutė Galdikas organizavo dar neregėtą šiose vietose operaciją.

Per du mėnesius iš Sekonyer Kanan upės baseino operacijos dalyviai išvijo 300 miškakirčių ir nelegalių auksakasių. Išvežti 42 hidrauliniai siurbliai, naudoti aukso gavybos procese. Tarptautinis orangutangų fondas išnuomojo du laivus, kurie užblokavo Sekonyer Kanan upės žiotis, ir santakoje įrengė postą. Laivuose bazuojasi dešimties fondo išlaikomų policininkų būrys, kurie rotacijos būdu patrulinuoja parke.

Kai Sekonyer Kanan upė jau buvo santykinai saugi, Tarptautinio Orangutangų fondo prezidentė Birutė Galdikas kartu su vietinės policijos vadovu išplėtė patruliavimo zoną pagrindinėje Sekonyer upėje. Čia vien iš mažo pro parką pratekančio upeliuko per savaitę buvo išvyti du šimtai nelegalų.

Tarptautinio orangutangų fondo finansiškai remiama akcija, kurioje sutartinai dalyvavo Birutės Galdikaitės komanda ir Indonezijos policininkų būrys, padarė ilgametę beždžionių studijų teritoriją prie Sekonyer Kanan upės saugiausiu Indonezijoje orangutangų prieglobsčiu.

Aukų neišvengta

Šalyje, kur nuolatiniuose susidūrimuose tarp tautų ir religinių grupių dažnai liejasi kraujas ir žūsta žmonės, sunku buvo tikėtis, kad ginant parką ir jo gyventojus pavyks išvengti aukų.

Sužinoję, kad kerštaujuantys miškakirčiai rengiasi sudeginti ilgametę orangutangų tyrimo stovyklą Camp Leakey, derėtis su įniršusia dvių šimtų vyrų minia stoji du policijos pareigūnai ir trejetas Camp Leakey dirbančių asistentų. Jų sumanumo dėka pavyko išvengti tragedijos, kuri būtų tapusi simboline nelegalių kirtėjų ir auksakasių pergale.

Akis į akį su įtūžusiais kirtėjais derėjosi ir 37 metų policijos seržantas Ali Maryanto. Jis buvo vienas iš pareigūnų, saugojusių upės žiotis išnuomotuose laivuose - barikadose. Be galo mylėjęs gamtą ir gynęs ją nuo brakonierių, Ali Maryanto pasisiūlė savanoriu į Tarptautinio orangutangų fondo finansuojamą patrulių būrį. Atidurbęs jam priklausančias dešimtį dienų, seržantas pasiprašė palikti jį dar vienai pamainai.

Pirmąjį antrosios pamainos vakarą po budėjimo parke policininkai maudėsi upėje. Kai seržanto draugai grįžo į laivą, jis dar pasimėgaudamas plaukiojo juodame vėsiam vandenyje. Po kelių minučių draugai pamatė, kaip kažkas lėtai traukia Maryantą po vandeniu. Dar keletą sekundžių virš vandens kyšojo ranka, bet netrukus vandens gelmėse dingo ir ji.

Daugiau nei dvi savaites daugybė žmonių ieškojo dingusio pareigūno. Indonezijos policija iškvietė patyrusius narus su specialia įranga, daug kartų džiunglių upėje nardė vietiniai gyventojai ir policininkai, bet kūno rasti nepavyko.

Sekonyer upėje gyvena krokodilų rūšis, mintanti žuvimis ir beždžionėmis. Kartais upėje pasirodo sūriųjų vandenų gyventojai krokodilai, nevengiantys ir žmogienos. Specialistai mano,

kad būtent vienas jų nusitempė seržantą į pražūtį. Šie krokodilai slepia savo grobį po rąstais arba augmenija po vandeniu tol, kol lavonas suyra. Po to krokodilas pamažu savo auką suėda.

Pagal vietinių šamanų reikalavimus ir Kalimantano papročius policijos pareigūnai ir Tarptautinio orangutangų fondo personalas paleido į upę dvi lėles. Jos turėtų nuraminti krokodilus ir numaldyti jų norą pasiimti daugiau aukų iš intensyviai nardančių žmonių būrio. Vienintelė seržantą pažinojusių žmonių paguoda buvo mintis, jog Ali Maryanto mirė Kalimantano miške – vietoje, kurią gynė savo kūnu ir kurioje norėjo būti.

Tarptautinis orangutangų fondas įsteigė atminimo fondą seržanto Ali Maryanto šeimai išlaikyti ir vaikų auklėjimui.

Ir vienas lauke karys

Profesorės Birutės Galdikaitės kolegų teigimu, neįmanoma pervertinti susirėmimuose su nelegaliais kirtėjais ir auksakasiais parodytos policijos pareigūnų, pačios Birutės bei vietinių gyventojų drąsos ir išminties.

Kapituliuvus vietinei valdžiai ir po smurtininkų riaušių atsistatydinus visiems parko prižiūrėtojams, profesorė liko lyg vienas lauke karys kovoje prieš parko niokotojus. Birutės situacija tapo pavojingesnė, negu kadaise jos kolegės Dianos Fossey Afrikoje. Su savojo fondo pagalba šiandien ji pasiekė svarią pergalę.

Profesorė nenori patikėti, kad Tanjung Putting nacionalinis parkas ir jame gyvenantys orangutangai yra galutinai pasmerkti. Darbo pradžioje ji juto didelę savo šalies vyriausybės paramą ir supratimą. Tuomet Miškų ūkio ministras pagal išsilavinimą buvo miškininkas, supratęs miškų ir parkų reikšmę. Vėliau jį pakeitė žemdirbystės specialistas, mėgęs aliejines palmes, o dabartinis, vos 34 metų amžiaus miškų ministras yra studijavęs pienininkystę. Tik liepos pabaigoje Aplinkos tyrimo agentūros atstovus priėmė prezidentas Abdurrahmanas Wahidas ir Miškų ministras Mahmudi Ismail, pareiškę susirūpinimą ir asmeninį susidomėjimą problemos sprendimu.

Vyriausybės ir valdininkai keičiasi, jų požiūriai ir prioritetai – taip pat. Tik profesorė Birutė Galdikas nesikeičia. Ji eina, prašo, reikalauja. Birutė žino, kaip Indonezijos vadovai vertina kitų šalių vadų nuomones. Prieš keletą metų biurokratiniuose koridoriuose jai labai padėjo JAV viceprezidento Al Goro laiškas Indonezijos prezidentui. Panašų palaikymo raštą ji tikėjosi gauti ir lankydamasi Lietuvos prezidentūroje 1998 metais, tačiau nesulaukė. Birutė jautėsi apgauta ir išduota.

Ir štai vėl iš Kalimantano džiunglių gilumos ataidi pagalbos šauksmas. Profesorė kreipiasi į visus savo draugus ir rėmėjus padėti pasiekti galutinę pergalę. Ji kovos tol, kol išvalys visą Tanjung Putting nacionalinį parką nuo niokotojų, prie visų parko prieigų pastatys postus ir budinčius laivus. Mažiausias dėmesio susilpnėjimas gresia pasiektų pozicijų praradimu. Laimei, šioje žemoje pelkėtoje Borneo vietoje į parką galima patekti tiktai upėmis.

Birutė pasirinkimo neturi. Jei parke vėl įsigalės miškakirčiai ir auksakasiai, per dvejus, o gal ir tik vienerius metus parko teritorijoje nebeliks nė vieno vertingo medžio. O tai reikštų orangutangų ir kitų retų gyvūnų pražūtį. Kartu žūtų ir idėja, kuriai Birutė Galdikas pašventė visą savo gyvenimą.